

Újpesti

2001. november VIII. évf. 3-4. sz.

Helytörténeti Értesítő

A demokratikus tér. A modern agora, ahol minden négyzetcentiméter a népé. Ahol az újpesti polgárok, a környékbeli falvak lakói napról napra összegyűltek, eszmét és árut cseréltek, némi pénz igénybevételével.

Az agorai részlet egy pontján állt a köpenyes ember. Nézte az Angyal-gyógyszertár pazar épületét, a polgár lelemenyességének, a szolid üzletmenetnek diadalát, és közben elszalasztotta élete legfontosabb pillanatát.

Mindenkinek lehet haja – vágta képünkbe a lap készítője, de a köpenyes

ember nem ezért szemlélte a patikát. Csak arra gondolt: talán bárkinek lehet üzlete a piac sarkán. És akkor, abban a pillanatban a halhatatlanság ígéretével sem törődött! Azzal, hogy mellette valaki felemelte szeméhez a kezét és belenézett a varázslatos masinába, a fotográfia meg örökkévalóvá változtatta ezt az egyszeri gesztust. A köpenyes ember füttyült minderre. Zsebre dugta a kezét, hátat fordított a halhatatlanságnak, hátat az örök életnek.

Ha nincs ez a kép, sosem tudjuk meg, hogy a köpenyes ember – volt. Ott, a demokratikus tér egy pontján. □

Sipos Balázs

Újpest, piaci részlet az Angyal-gyógyszertárral.

A hajhullást megakadályozza,
a hajkorpásodást megszünteti
és a növést elősegíti a
Mezei-féle Petrol-hajszesz.
Ára 1 korona.

SZÖLLÖSSY MARIANNE

Halassy Olivér...

Halassy Olivér 1909. július 31-én, Újpesten született, a Horthy Miklós (ma: Görgey Artúr) utca 37. számú házban lakott. Tanulmányait az 1. sz. fiú polgári iskolában (Tanoda téri iskola), majd kereskedelmi középiskolában végezte. Diákkorában villamosbaleset érte, melynek következtében bal lábát bokától lefelé elvesztette.

Fiatal korától az Újpesti Tornaegylet tagjaként úszott és vízilabdázott. Az egyesület pólócsapatával 1930–39 között tíz alkalommal nyert országos bajnokságot. Már 19 évesen az Amszterdamban ezüstérmes nyert vízilabdacsapat tagja volt. 1932-ben és 1936-ban az olimpiai aranyérmes szerző csapatban játszott. Európa-bajnokságot 1931-ben, 1934-ben és 1938-ban nyert ebben a sportágban.

Országos bajnokságokon 12-szer javított magyar csúcsot gyorsúszásban. 1926–38 között több versenyszámban ért el kiváló eredményt. 1931-ben a párizsi Európa-bajnokságon az 1500 méteres gyorsúszásban aranyérmes nyert. Nemzetközi versenyeken 440 yardon kétszer, 800 méteren ötször, folyamúszó bajnokságon tizenegyszer állt a dobogó legmagasabb fokán. Az UTE sportolójaként többszörös úszó- és 91-szeres vízilabda-válogatott volt.

Tanulmányai befejezése után az újpesti Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt.-nél helyezkedett el. 1930-ban már a város Számvevőségén számtisztként dolgozott, e munkakörben maradt haláláig. 1946. szeptember 10-én orosz katonai járőr el akarta kobozni az autóját, s amikor Halassy Olivér nem volt hajlandó átadni a járművet, egyszerűen lelőtték. Nemcsak szülővárosa, hanem az egész magyar sporttársadalom megdöbbenéssel és mély megrendüléssel fogadta a hírt. A korabeli sajtó az alábbiakban számolt be a gyilkosságról és a temetésről:

„Az ismert újpesti úszóbajnok, többszörös vízilabdázó válogatott Halassy Olivért a

Szent László úton (Angyalföld) rabló-gyilkosok agyonlőtték. Apósa autóján haladt Újpest felé Csikáry Gyula sofőrrel együtt, mikor megállították kocsijukat. A rablók is autón voltak és kiszállították Halassyékát. Mikor ellenálltak, lelőtték őket. A gyilkosság után néhány órával a gumiktól leszerelt kocsit a Külső-Andrássy úton a rendőrök megtalálták. A gyilkosok kézrekerítésére a nyomozás nagy eréllyel megindult.” (Szabad Újpest, 1946. szept. 14.)

„Mint derült égből a villámcsapás, oly váratlanul érte Újpestet a hír: gengszterek az éjszaka agyonlőtték Halassy Olivért, a világhírű úszót és vízilabdázót. [...] A hírt illetékes helyről is megerősítik, és futótűzként terjed tovább, túlnő Újpest határain is. A déli lapok már címdalokon harsogják a fővárosban és zakatoló kerekű vasparipák süvöltve viszik az ország minden részébe a gyász hírt, melynek nyomán az összes sportegyesületek félárbcra engedik zászlójukat a magyar sport nagy halottjának emlékére.” (Újpesti Figyelő, 1946. szept. 19.)

„Halassy Olivért, a legeredményesebb magyar úszó- és vízilabdázó bajnokot több ezer főnyi gyászoló közönség kísérte el utolsó útjára a Megyeri temetőben. [...] Temetésén ott volt az UTE teljes gárdája; a többi újpesti sportegyesület és a város társadalmi egyesületeinek vezetői. Halassy Olivért az UTE a maga halottjának tekintette és Újpest város által adományozott díszsírhelyre temették.” (Szabad Újpest, 1946. szept. 21.)

„Nagy részvét mellett temették el Halassy Olivért. Dr. Gálhidy Béla helyettes polgármester Újpest város nevében búcsúzott. Újpest leghűségesebb fiáról beszélt, aki megtette polgári kötelességét és dicsőséget szerzett világszerte nemcsak magának, hanem hazájának és városának is. Hajós Alfréd az Olimpiai Társaság megbízásából, elcsukló hangon búcsúzott. Siratta Olivért, aki akkor hagyta itt hazáját, amikor a legnagyobb szükség lett volna rá.” (Független Nemzet, 1946. szept. 21.) □

Az Újpesti Helytörténeti
Alapítvány lapja

Alapító szerkesztő:
KADLECOVITS GÉZA

A szerkesztőbizottság elnöke:
DR. SIPOS LAJOS

A szerkesztőbizottság tagjai:
HIRMANN LÁSZLÓ
DR. KÖRÖS ANDRÁS
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Szerkesztő:
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Munkatársak:
FEJES ANTAL
IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA
KÖRÖS ANIKÓ
DR. SALLAI JÁNOS
SZÖLLŐSY MARIANNE

Számunk szerzői:
BUDA ÁTTILA *könyvtáros*
(ELTE BTK)
HIRMANN LÁSZLÓ *tanár*
IVÁNYI JÁNOS *építőmérnök*
JOLSVAI ANDRÁS *író, újságíró*
KÖRÖS ANIKÓ *újságíró*
DR. KRISKA GYÖRGY *egyetemi*
adjunktus (ELTE)
KRIZSÁN SÁNDOR *gyűjteménykezelő*
PAFFIA GERGELY *ügyvédjelölt*
SALAMON LAJOS *nyugdíjas*
DR. SALLAI JÁNOS *határőr alezredes*
SIPOS BALÁZS *történész*
SZÖLLŐSY MARIANNE
helytörténetigyűjtemény-vezető
WÁGNER ALFRÉD *nyugdíjas*

Szerkesztőség:
1041 Budapest, István út 14.
Tel.: 390-6186, fax.: 369-1098
Kiadja: Újpest Önkormányzata
Lapterv: BANGA FERENC
Műszaki szerkesztő:
GELLÉRT KATALIN
Nyomdai kivitelezés:
PÉ-PRINT BT.
Felelős vezető: SZÜCS ERNŐ

Újpesti

2001. november VIII. évf. 3-4. sz.

Helytörténeti Értesítő

Újpest, piaci részlet az Angyal-gyógyszertárral (részlet)

1	SIPOS BALÁZS <i>A demokratikus tér</i>
	Múltidéző
2	SZÖLLŐSY MARIANNE <i>Halassy Olivér...</i>
	Tanulmány
4	BUDA ÁTTILA <i>A Károlyi család legjelentősebb tagjai, 1. rész</i>
	Közlemények
9	DR. SALLAI JÁNOS <i>Újpest katonai térképeken, 1. rész</i>
11	KRIZSÁN SÁNDOR <i>A társaskocsitól a metróig</i>
15	PAFFIA GERGELY <i>A színjátszás kezdetei Újpesten</i>
18	KÖRÖS ANIKÓ <i>Újpest utcaneveinek története, 2. rész</i>
20	IVÁNYI JÁNOS <i>Az újpesti vasúti Duna-híd rövid története</i>
22	DR. KRISKA GYÖRGY <i>„Zöld szigetek” Újpesten, 2. rész</i> <i>A Farkas-erdő életközösségei: lápvilág</i>
	Híres újpestiek
24	HIRMANN LÁSZLÓ <i>Ugró Gyula</i>
27	JOLSVAI ANDRÁS <i>Novemberi szivárvány</i>
	Interjú
28	SZÖLLŐSY MARIANNE <i>A bronzkor Újpest határában</i>
	Levelesládánkból
31	SALAMON LAJOS <i>Élet a Népszigeten, a '30-as években</i>
31	WÁGNER ALFRÉD <i>Szódás és a drótos tót</i>
31	<i>Felhívás</i>
32	Helytörténeti hírek

A Károlyi család legjelentősebb tagjai, 1. rész

1. A család eredetéről

A Károlyiak, akik középkori okleveles emlékek bizonyossága szerint az egyik legrégebbi eredetű magyar család tagjai, felmenőiket a honfoglalásban részt vett Kaplony-nemzetséig tudják nyomon követni. Ősi birtokaik Szatmár vármegyében voltak, Kaplony és Nagykároly vidékén – ahol azokat első foglalás útján szerezték, azaz a király adományozása nélkül. A hozzájuk kapcsolható két név is az ősi származást mutatja. A Kaplony szó ugyanis török eredetű, s jelentése: tigris. A Károly név egyik forrása pedig a régi magyar Karuly = karvaly, turul névre megy vissza, a turul pedig a honfoglaló magyarság egyik totemállata volt. (A Károly név emellett egybeesik még a Carolus rövidült alakjával is.) A Kaplony-nemzetség a középkor folyamán több ágra oszlott, s így több családnak lett közös őse. A Károlyi név a 16. század elején olvasható először a fennmaradt írásos emlékekben.

A legendák ködébe vesző ősök katonás, erőszakos természetükkel az egész Szatmár környéki nép szemében félelmetesek voltak. Félt tőlük az ellenség is, de békében a környékbeli nemességgel is hadilábon álltak, kölcsönös birtokháborítási pereik hosszú évtizedek alatt értek véget. A középkori nemesség családtudatának kialakulásában igen fontos szerepe volt a közös szálláshelynek és a közös jelképnek. A nagykárolyi várkastélyt Károlyi Lancel László kezdte építeni Corvin Mátyás uralodása alatt, várszerű jelleget az 1500-as évek végén kapott, a következő évszázadban pedig sikerrel védte meg a környéket a törökök és Thököly kurucái ellen. Ez a vár egészen a 20. század közepéig a család tulajdonában maradt, evvel erősítve az összetartozás tudatát, amit avval is fokoztak, hogy a közeli Kaplonyt nemzetségi temetkezési helyül használták. Érdekesebben módosult a

századok alatt a családi címer is. Eredetileg csupán egy egy lábon álló karvalyt ábrázolt a rajza, amely a másik, felemelt lábában egy szívet tartott. Később körülvették ezt egy, saját farkába harapó sárkánnyal, ami tulajdonképpen a Luxemburgi Zsigmond által alapított sárkányosrend jelképe volt, de fokozatosan elterjedt az arisztokrácia köreiben is. Amikor pedig a család grófi címet kapott, akkor barokkos heraldikai kiegészítésekkel látták el a korábban használtat.

A Károlyiak helyi jelentőségükön túl az 1500-as évek végétől figyelhetők meg országos hírnévre kapva, mégpedig először a szzebbik nem által. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem első felesége ugyanis Károlyi-lány volt: Károlyi Zsuzsanna. Nagykárolyban ismerkedtek meg, és 1605 májusában Szatmáron esküdtek egymásnak örök hűséget. Károlyi Zsuzsanna jó házastárs, gondoskodó feleség volt, erről vallanak Bethlen Gábor iratai, amelyekben magasztalta választottját – de levelezésük is ezt bizonyítja. A hadjáratokba ugyanis Károlyi Zsuzsanna követte férjét, tartózkodási helyét az ő szálláshelyeihez közel választotta, a fejedelem pedig levelekben számolt be neki a hadi és politikai viszonyokról.

Károlyi Zsuzsanna kortársa volt Károlyi Mihály, aki II. Mátyás udvarában asztalnok volt, s ezért a szolgálatáért 1609-ben bárói rangot kapott. A három részre szakadt országban azonban a fejedelem bizalmát is bírta, mert Bethlen Gábor Szatmár vármegye főispánjává nevezte ki, s ebben a tisztségben II. Ferdinánd, az új osztrák császár is megerősítette. (A megyei főispánságot később a család más tagjai, generációkon keresztül is, betöltötték.) Károlyi Mihálynak az országos hivatalhoz való jutása mellett volt még egy, a család további történetét meghatározó cselekedete: vallást váltott ugyanis, katolizált. Ebben az időben ez nem ökvet-

lenül a hit dolgai közé tartozott, az érvényesülés egyik eszközéül is szolgált, bár tagadhatatlan az áttérésekben a kor szellemének hatása is. A katolizáció mindenféleképpen kultúraváltással járt, szélesebb látókörrrel s az azt kísérő nagyobb felelősségérzettel is.

2. Károlyi Sándor, a hadvezér

A Károlyi család egyik legérdekesebb életű, ám legvitatottabb méltatású tagja volt Károlyi Sándor. Már életében ellentmondásos érzések vették körül, halála után pedig a szélesebb közvélemény s a történészszakma értékelése egyaránt megoszlott róla – egyszer árulót, másszor reálpolitikust látva benne.

Amikor Károlyi Sándor született, a Török Birodalom magyarországi hadállásai már erősen inogtak, de azért a karlócai béke megkötéséig még bőven volt része erőszakban és szenvedésben a Felvidéknek, Partiumnak és Erdélynek. A család, amelynek birtokai e területek találkozásánál feküdtek, súlyos áldozatokat hozott, hogy azokat megvédje, s a Nagykárolyban világra jött Károlyi Sándor gyermekkorára is szakadatlan meneküléssel telt el. Négyéves korában, hogy biztonságban legyen, Munkácsra vitték szülei, ahol jezsuita szerzetesek kezdték meg tanítását. Iskoláit Ungváron folytatta, ahonnan viszont a pestis elől kellett hamarosan távozniuk. Majd szatmári és kassai tanulóévek következtek, ez utóbbi helyről viszont Thököly kurucok üldözték el. A megállapodottság és a nyugalom hiánya nem kedvezett ebben az időben sem az egyéni életnek, sem a gazdálkodásnak. Károlyi Sándor apja örökeként betöltötte Szatmár megye főispáni tisztét is, de e közhivatal viselőjeként s magánemberként is sok rombolással nézett szembe: a török által támogatott tatár és kuruc hadak válogatás nélkül pusztítottak mindent. A megye első embereként ő verte szét 1703-ban Dolhánál a II. Rákóczi Ferenc nevében fegyvert fogott kurucokat is – nyilvánvalóan ugyanolyan rablóbandának gondolta őket, mint amilyenekkel már korábban volt dolga. A sors fintora következtében ez év végén mégis felesküdt Rákóczira: mert a

bécsi udvar nem teljesítette a hadviselés terhei miatti adómérséklési kérését; mert meggyőződött arról, hogy a II. Rákóczi Ferenc vezette felkelés céljai között a hazaszeretet és a földművelő jobbágy nép sorsának megsegítése egyaránt szerepelt; mert birtokait és családját – amelyek a hadművelési területeken voltak – meg kellett védenie. A vezérlő fejedelem tábornokká és egy lovasezred tulajdonosává nevezte ki, és személyes barátságával is megtisztelte. Károlyi Sándor gyorsan emelkedett a katonai ranglétrán, ügyes hadvezér volt – és sok irigyet szerzett a kurucok között is magának. A romhányi csata (1710) után azonban – amelyet bár mindkét fél győzelemként könyvelt el, a kurucokra nézve mégis felért

Báró Károlyi Sándor (1669–1743)

egy vereséggel, mivel a felvidéki városokkal nem tudtak összeköttetést teremteni – Károlyi Sándor megegyezésre törekedett, látva, hogy a további harcok csak az ország kivérezését szolgálják, s engedmények szerzésére is a legmegfelelőbbnek találta a helyzetet és az időpontot. A békét 1711. április végén, Szatmáron kötötték meg, s május elején a kuruc hadak a majtényi síkon letették a fegyvert. Mivel Károlyi Sándor életében, de a magyar história szempontjából is ez kényes pont, el kell itt mondani, hogy a béketárgyalásokat maga Rákóczi Ferenc kezdte el, majd annak folytatására felhatalmazta Károlyi Sándort, miközben ő külföldi hadisegély után nézett – ezalatt azonban itthon az események irányítása kicsúszott a kezéből. Károlyi Sándornak választania kellett az orosz segítségben bízó és hiú ábrándokat követő Rákóczi Ferenc elképzelése, valamint az ország érdeke között. A Szatmáron létrehozott egyezséget politikai szempontból lehet ugyan vitatni, a követ-

Gróf Károlyi Ferenc (1705–1758)

kező évtizedek azonban az ország gazdaságának megerősödését hozták magukkal, ami a kultúra, a művelődés és a társadalom fejlődésére is nagy hatással volt.

A nyugalom adta lehetőségekkel természetesen Károlyi Sándor is élt, s szolgálataiért 1712 áprilisában elnyerte a grófi címet. Ezután mind III. Károly, mind Mária Terézia udvarában megbecsült személyiség volt. A harcok befejeztével megnyílt lehetőségeket jótékony célokra is felhasználta: állásait következetesen és határozottan az üldözött kurucok javára fordította, számtalan külföldi bujdosó számára eszközölt ki hazatérési engedélyt, s segítette a rászorulókat. Nagy összegeket fordított karitatív intézetek és iskolák anyagi alapjainak megteremtésére, jobbágiai megsegítésére. Nagykárolyban a piaristák temploma és rendháza, a szegények kórháza, Pesten a klarisszák zárdája, a nyírbátori és a miskolci minoriták rendháza, a majtényi, csengeri, kaplonyi, erdődi és más templomok, valamint iskolák neki köszönhetik létüket.

Károlyi Sándor viszonylag fiatalon, 1687-ben kötött házasságot Barkóczy Krisztinával, gazdasága gondviselőjével, hűséges társával és lelki támaszával, gyermekeik gondos anyjával és szeretetteljes nevelőjével. Férj és feleség egymás iránti teljes bizalmú, érzelmeteli, családszerető életet éltek. Barkóczy Krisztina a kor kevés számú olvasó asszonyai közé tartozott, aki gyermekeiben is elültette ezt a szenvedélyt. Mély vallásossága – férjéhez hasonlóan – nem távolította el sem az emberektől, sem a más felekezetűektől: ő volt például Köleséry Sámuel legfőbb támogatója. Bár férjével együtt gyakorló katolikus hívek voltak, a vallást magánügynek tekintették, nem támogatva a politizáló egyházat. Barkóczy Krisztina nem csupán az olvasásban, hanem az írásban is művelte magát, férjének küldött nagyszámú levele jogán helye van a magyar művelődéstörténetben is. De maga Károlyi Sándor is feljegyezte élete fontosabb eseményeit, s naplóját a történetírás hasznosította is. Ez a krónika azonban a családi eseményeket, vendégségeket és mulatságokat is megörökíti – igazolva férj és feleség szeretetteljes viszonyát.

Károlyi Ferenc, Károlyi Antal és Károlyi József

A Rákóczi-szabadságharc utáni korszakot a magyar történetírás és közfelfogás egy időben a „nemzetietlenség százada”-ként határozta meg. Bár bizonyos kuruc és protestáns hagyományok felől találónak látszik ez a megállapítás, a 18. században mégsem csupán a magyarság nemzeti érzelmeitől való megfosztása zajlott, hanem a török birodalom délre szorulásával, a korábbi századokénál nyugalmasabb korszakban, megkezdődhetett az ország gazdaságának regenerálása, a felzárkózás kísérlete. Újkori történelmünk első modernizációját elősegítette az is, hogy az osztrák és a magyar arisztokrácia felfogásában egyaránt tért nyert a konfrontációval szemben a megegyezés, saját politikai és gazdasági helyzetük megszilárdításának vágya. A béke, a gazdasági fejlődés Magyarország gyarapodását és kultúrája emelésének lehetőségét hozta meg, természetesen nem mindenkinek és a Habsburg Birodalmon belül, – ami újabb ellentmondások létrejöttét segítette elő –, ezek azonban csak egy századdal később vezettek feloldhatatlan ellentétekbe.

A Károlyiak 18. századi története a kötelességtudó közhivatali állás viselésének és a birtokairól józanul gondoskodó magánéletnek harmonikus egységét mutatja: életük középpontjában a haza szolgálata, a hit fenntartása és ezzel párhuzamosan a műveltség terjesztése állt – azon feltételek mellett, amelyek számukra lehetőséget nyújtottak erre; a család tagjai más arisztokratáktól eltérően tudták, hogy saját birtokaik is a szülőföld részei, s ennek megfelelően gazdálkodtak rajtuk.

Károlyi Sándor fia, Károlyi Ferenc gondos nevelésben részesült, bár születésekor még javában tartott a Rákóczi-szabadságharc. A szatmári béke után azonban huzamosan apja közelében maradt, aki 1712-ben elvitte a pozsonyi diétára, hogy ismerkedjen a közszolgálattal, s ugyanakkor a nagyszombati egyetemen is elkezdte tanulmányait. 1721-ben Szatmár vármegye főispánjává nevezték ki, tanulmányait ez-

után Nagykárolyban folytatta: a piaristáktól bölcséletet tanult. 1726-ban feleségül vette Csáky Krisztinát, aki az emigrált Csáky Mihály kuruc tábornok leánya volt. Az 1730-as évek végén az apja által fölszerelt lovasezred tulajdonosa lett, s több hadjáratban vett részt, lovassági tábornok, altábornagy, majd a Tiszán inneni részek főparancsnoka lett. Katonai pályájának legmagasabb állomását 1748-ban érte el, amikor Mária Terézia összes lovasezredének vezetője lett. Emellett azonban a polgári életben is előrehaladt, a hétszemélyes tábla közbírája volt, a császári udvarban pedig valóságos belső titkos tanácsosi és főasztalmesteri címet kapott. Közpályája mellett nagy gondot fordított birtokaira is, a török által elpusztított Nyíregyházát például ő telepíttette újra. Mivel a budai és kassai nyomdák Szatmártól messze voltak, az 1750-es évek közepén Nagykárolyban nyomdát alapított, ahol a gazdasági iratoktól a tudományos művekig különböző kiadványok készültek.

Gróf Károlyi Antal (1732–1791)

Gróf Károlyi József (1768–1803)

Károlyi Ferenc fia, Károlyi Antal szintén katonaként kezdte: őrnagy volt apja lovasezredében, majd Esterházy József gyalogezredében szolgált, s egy ütközetben súlyosan meg is sebesült. 1757-ben feleségül vette báró Harruckern Jozefát, akivel hozományul hatalmas birtokokat kapott Békés és Csongrád megyékben, evvel ő lett a családi vagyon legnagyobb gyarapítója. Örökségét is jól kamatoztatta, és számára fontos célok szolgálatába állította. Pénzt adományozott várak és erődítmények kijavítására, a pozsonyi nemesiskolára, a porosz háború kitörésekor pedig száz huszár felszerelését fizette ki. Terményeivel segítette a nagybányai bányahivatalt, részt vett a Tisza és északi mellékfolyóinak szabályozásában, s lecsapoltotta az ecsedi lápot. Iskolákat, templomokat építtetett, szegény tanulókat segített, tudósokat pártolt, öt évig a nagyváradi és az ungvári kerületi iskolák főigazgatója volt. Az ő élete alatt érte el fénykorát a nagykárolyi nyomda, ebben az időben többek között bibliai tárgú műveket, egészségmegőrző könyvet,

Arisztotelészt, Phaedrust, bukolikus énekeket, alkalmi kiadványokat, Révai Miklóst, Hannulik Jánost, a magyarországi gyógyvizek ismertetőjét adták ki. Károlyi Antal is elismerte a bécsi udvar, fővezéri helyettes, valóságos belső titkos tanácsos, királyi főasztalnokmester, a bécsi magyar testőrség kapitánya és táborszernagy lett, az aranygyapjas rend vitézeként halt meg.

A család e századi utolsó tagja, Károlyi József rövid életű volt. Mária Terézia még gyermekkorában kinevezte Békés vármegye adminisztrátorává. Alsóbb iskoláit Vácott, jogi tanulmányait pedig Pesten és Bécsben végezte el. 1789-ben királyi kamarás lett s a Helytartó Tanács titoknoka. II. József halála után ő vezette a Szatmár megyei bandériumot Bécsbe. 1794-ben beiktatták Szatmár megye főispáni székébe, egy évvel később ő irányította a megye nemesi felkelő seregét, a napóleoni háborúk idején pedig öt megye felkelő nemes seregének parancsolt. Saját költségén 555 újoncot állított, s a hadkiadásokra 124 000 forintot küldött a hadseregnek. Sokat áldozott egyházi iskolákra és tanítókra: a poroszlói, nagymajtényi templomot ő emeltette; a nagykárolyi kastélyt pedig teljesen átépíttette. Itt az ízlés-változás a kertben is tetten érhető volt: a korábban francia stílusú növényzetet ugyanis angolkertté alakíttatta. A mezőgazdasági termelés fontossága mellett felismerte az ipar egyre növekvő nemzetgazdasági szerepét is: Szatmár megyei birtokán a zelestyei üveggyárat felújíttatta, mesterszállót és vendégfogadót is építetve mellé. Gyors és korai halálát párбай okozta.

Míg az előző évtizedekben a Károlyi családot sokszor fenyegette a magszakadás veszélye, Károlyi Józsefnek három fia és három leánya érte el a felnőttkort. Halála előtt tett végrendeletében feleségének meghagyta, hogy gyermekeit Magyarországon, magyar szellemben nevelje fel. Evvel a nemzetietlennek tartott időszak végén az élet visszakapcsolódott a szülőföldhöz, amelytől valójában sohasem szakadt el.

(Folytatjuk...)

Újpest katonai térképeken, 1. rész

A helytörténeti kutatások egyik forrása a térkép, amely a helység méreteiről, alakjáról és a településen található domborzati elemekről szolgáltat információt. A magyar történeti források a Lázár-deák által 1528-ban készített térképig nyúlnak vissza, ám Újpest történetének sajátosságai miatt nem kell négy és fél évszázadot visszszámenni. A későbbi térképeken Újpest egyik városrészének elődjével: Káposztásmegyer faluval ugyan találkozhatunk, de az ismert településtörténeti okok miatt (Újpest nem Káposztásmegyer falu romjain, hanem önállóan, új területen jött létre 1830-ban) ezek a térképek nem tekinthetők a későbbi település ábrázolásának. Itt említem meg, hogy Magyarország területéről csak a 18. században került sor részletes térképészeti felmérésre. Az első katonai felvételezés néven ismertté vált felmérés hadi célokból készült, melyen Káposztásmegyer térségről csak igen kevés olvasható le; ezek között szerepel a határcsárda (Hatar w. h.), az Ördög Malom, a szomszédos Palota, a Váci út, a Duna szigeteivel, távolabb a Pasckal, Rákosch Feld (Rákos-föld), Pest és a Dunába folyó patakok.

Az első katonai felvételezést a 19. században a geográfiai és a hadi igények kielégítése miatt követte a második katonai felmérés (1829–1866). A felmérés időpontja Újpest szempontjából is irányadó, hisz 1830-at követően a település fokozatosan terebélyesedik, és a néhány házból a 19–20. század fordulójára tekintélyes ipari központtá növi ki magát. „Lassan annyira szaporodott az új telep, hogy 1840-ben községgé szervezkedett. 24 háza volt ekkor és 106 lakosa. 1850-ig a házak száma 47-re emelkedik, amelyek 124 úrbéri telken voltak elszórva, a lakosság pedig 673-ra növekedett.”

A 19. század derekán készült második katonai felmérések térképszelvényein már lényegesen több látható a városról. Talán ezért is érdekes a második katonai felmérés története.

I. Ferenc császár 1806. április 2-án kabinetparancsban rendelte el a második katonai felmérést. A felmérés méretaránya (a korábbi katonai felméréshez hasonlóan) 1:28800 volt. Az elkészült színes, kézíratos térképeket levezetendő térképek alapjául szánták, amelyek már rézmetszetként, nyomtatásban is megjelentek.

A felméréshez 1827-ben egységes jelkulcs használatát rendelték el. Így a település- és egyéb neveket folyóírással, gyakran több nyelven – Újpest esetében német és magyar felirattal is találkozhatunk – írták. Hasonlóan jártak el a rövidítések esetében is. A második katonai felmérésen Neu Pest néven találkozhatunk Újpesttel. A település a Duna, a Szt. István hegy, Rákos Palota, Engelsfeld (Angyalföld) által bezárt területen látható.

Neu Pesttől nyugatra a Duna egyik szigetét (Pester Insel) és a téli kikötőt (Winter Hafen) tüntették fel. A pesti sziget északi részét töltés köti össze a parttal. Tőle északabbra a Palota sziget alakja és felirata vehető ki.

A településtől északra a Dunával párhuzamosan fut a Váci út, amely mellett a Szt. István hegy domborzati idomait fedezhetjük fel. Ugyanitt a „Szent István kápolna” felirat a hajdani kápolna helyét jelöli. A Szent István hegytől keletebbre a Palotai erdő (a mai Farkaserdő) helyezkedik el.

Újpesttől nyugatra az ekkor lényegesen nagyobb Rákos-Palota és a már megépült vasútállomás felirata és a méretarányos helyszínrajza látható. A két települést út köti össze, mely mentén mindkét oldalon fasor húzódik.

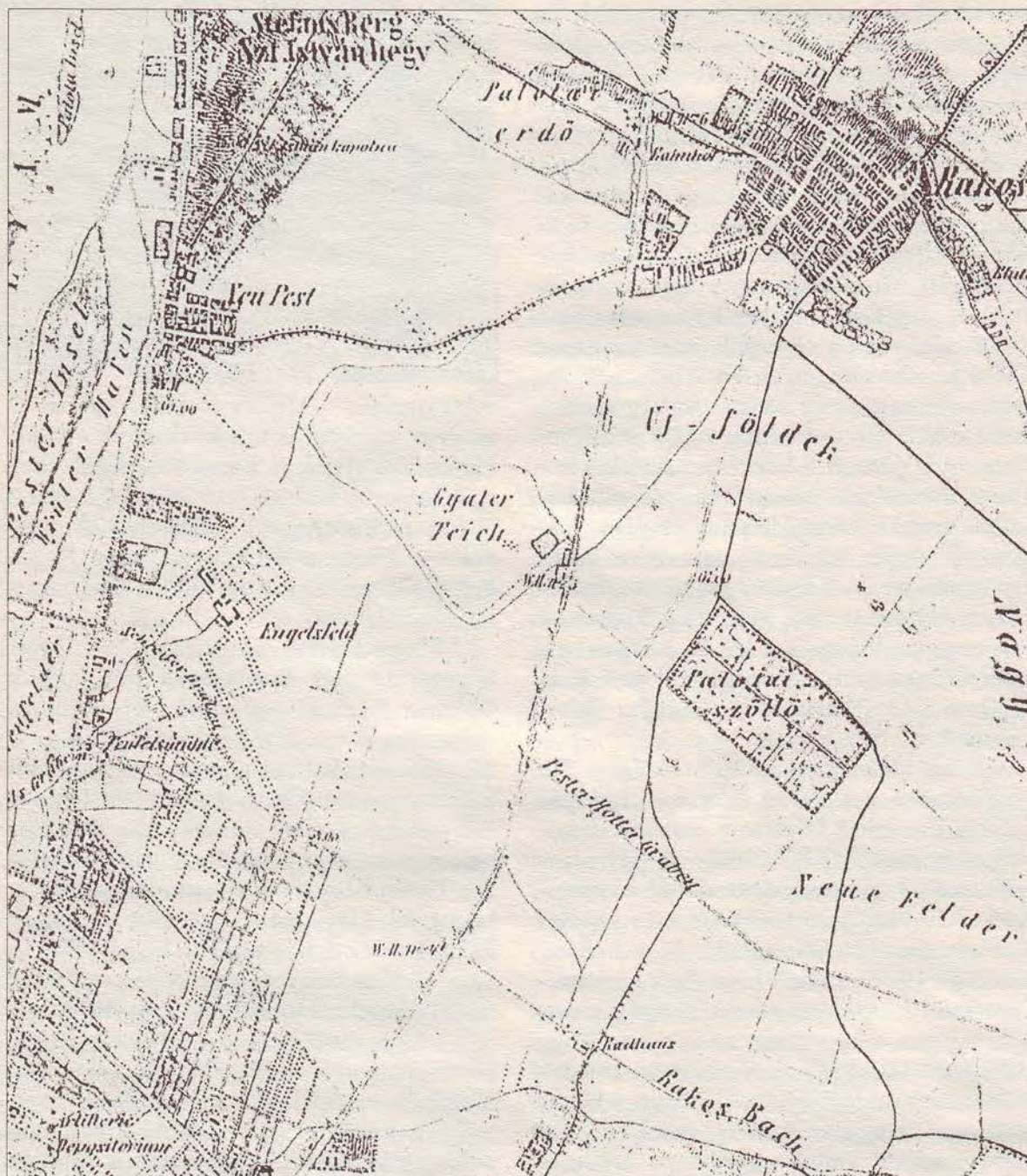
A településtől délre a Gyáli tó (Gyaler-Teich), valamint Engelsfeld, továbbá még délebbre Pest volt látható.

Magáról a községről – a térkép alapján – ekkor még keveset tudhatunk meg. A térkép azt a néhány házat jelöli, amely a Palotára menő (mai Árpád) út mentén, illetve ettől beljebb még egy keresztutca mentén található. A település déli részén

egy fogadót és egy magassági pontot ad meg. A magassági pont azonban – mint azt későbbi felmérésekből megtudhattuk – valószínűleg nem pontos.

A második katonai felmérést gyorsan követte a harmadik, amely Újpest felgyorsult fejlődése miatt a településről teljesen új képet nyújt számunkra.

(Folytatjuk...)

Újpest a második katonai felmérés idején

A társaskocsitól a metróig

Újpest létrejött egyidős közlekedésének kialakulásával. A településre ugyanis jórészt azok az olcsóbb lakásokat bérelő munkások költöztek, akik munkaalkalmat nagyrészt Pesten találtak, míg a betelepülő iparosok, kereskedők részére a szomszédos város piacot, megélhetési forrást jelentett. Elsősorban tehát ők igényelték a rendszeres utazási lehetőség megteremtését, fenntartását.

1839-ből származik az első ismert adat arról, hogy a két település között óránként járó társaskocsik látták el a személyszállítás feladatát. Összekötő fő útként a Váci út szolgált; a forgalmat elsősorban újpesti vállalkozók bonyolították le saját kocsijaikkal.

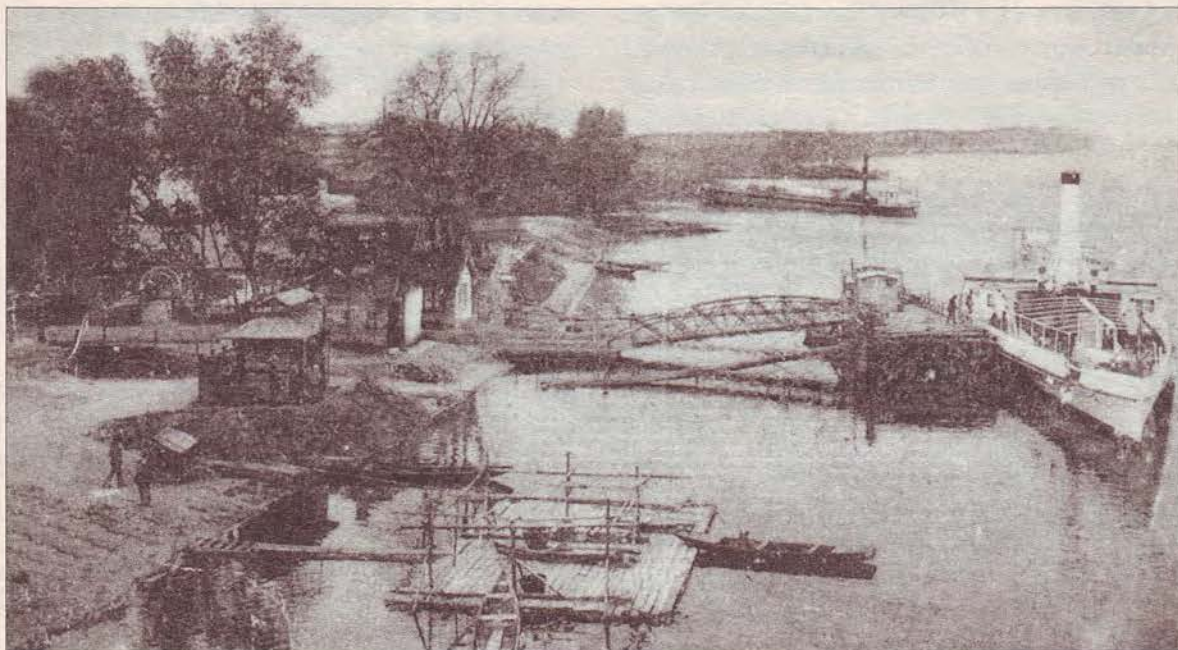
1846. július 15-én nagy esemény történt, melynek nemcsak helyi, hanem országos szintű jelentősége volt: megindult a vasúti közlekedés Pest és Vác között. A vonatok Pest város felől először Palota (Rákospalota) községben, az itt létesített vasúti megállónál álltak meg. Az állomás Újpest akkori lakott terüle-

tétől azonban még messze volt, így a helybeliek kis része tudott csak vonattal utazni.

A község fekvése egy másik közlekedési ág kibontakozását is lehetővé tette. Az 1860-as évek elejétől Pest-Buda irányából gőzhajó járt Újpestig, forgalmát a lóvasút megindulásáig tartották fenn. A Dunagőzhajózási Társaság 1870-után indította meg újra járatát Újpest és a Boráros tér között.

A dunai átkelés jogát 1863-ban a község kívánta megszerezni. A helytartótanács 1866. március 7-én engedélyezte a rév létrehozását, amelynek kikötője a Megyeri csárda közelében helyezkedett el. Üzemeltetésére a község vállalkozókkal kötött szerződést.

Pest és Újpest kapcsolata lényegesen megjavult, amikor 1866. augusztus 1-jén megnyílt a későbbi főváros első lóvasúti vonala. A gróf Károlyi Sándor és társai által alapított Pesti Közúti Vaspálya Társaság kocsijait a Széna (Kálvin) tér és Újpest határa (a mai vasúti híd) között, a Váci úton járatta. Elsősorban a kitűnő összeköttetésnek köszönhető a község lélekszámának rohamos emelkedése,

Újpest hajóállomása a 19. század végén

területének növekedése. Ezzel együtt bontakozott ki a helyi közlekedés: 1868-ban a megyeri (az Arany János utcáig), 1872-ben pedig a Rákospalotára vezető lóvonatot vehette birtokba az utazóközönség.

A lóvasút létrejöttkor megszűnt a helyközi omnibuszok forgalma. A vállalkozók kocsijait később mint bérkocsikat üzemeltették – bár addig is jártak az utas kívánsága szerinti helyre és időben haladó járművek. Ez a közlekedési ág, valamint a lóvasút és a hajózás dominált egészen az 1890-es évekig, amikor megjelent az elektromos áram által hajtott közúti vasúti kocsi, a villamos.

Elsőként 1896. január 12-én, a Lehel út irányából a Baross utcai új kápolnához vezető vonalon indult meg a forgalom. A Rákospalotára (az Árpád úton keresztül) kiágazó szárnyvonalat március 15-én adták át, mindkettő a Budapest–Újpest–Rákospalotai Villamos Közúti Vasút (BURV) kezelésében állt. Közben villamosították a pest–újpesti lóvasút vonalát is. Az immár „Budapesti” előnévvel illetett Közúti Vaspálya Társaság villamosa a Váci úton Újpest határáig 1896. május 30-án indult. A rákospalotai és a megyeri lóvasúti vonal a Buda-pestvidéki Villamos Közúti Vasút (BVKV) létrejötte után újult meg: előbb 1897-ben, utóbbit 1898-ban villamosították. A hálózat jelentősebb növekedése csak a századforduló után történt. 1900-ban meghosszabbították a BVKV Váci úti, Megyer irányába tartó vonalát, 1907-ben pedig az Ősz utca és a Viola utca környékének lakói kaptak villamost. Négy esztendő múlva a BURV

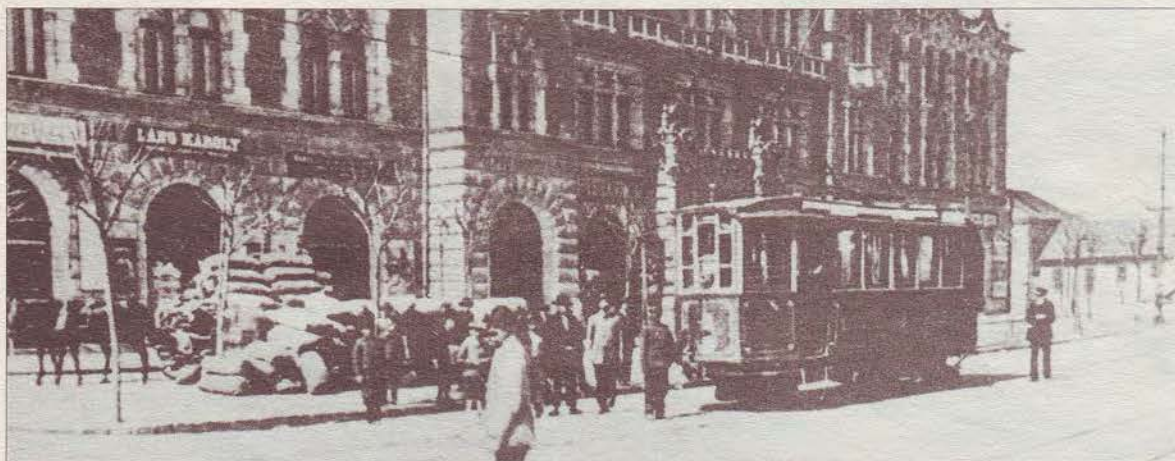
Baross utcai villamosának vágányait építették tovább.

A vasúton utazók számának emelkedése miatt 1870-ben ingavonatokat szerveztek Pest és Palota között. Az időközben „Palota–Újpest”-re átkeresztelt állomásról csatlakozó vágányt építettek a közelben haladó rákospalotai lóvasút, majd a BVKV villamosvonalának pályájához. Az újpesti ipari üzemek, gyárak területén is épültek iparvágányok: az áruszállítás a közúti vasút segítségével történhetett.

1896. november 3-ra készült el az újpesti vasúti híd. Az Esztergom felé igyekvő vonatok Váci út mellett elhelyezkedő „Újpest” megállóhelyét csak 1910-ben létesítették. Közben hozzáfogtak a Rákospalota–Újpestről Veresegyházon át Vácig, illetve Gödöllőig vezető helyiérdekű vasút építéséhez. A villamos üzemű vonalon 1911 őszén indult meg a forgalom. Ekkoriban létesült a Fóti úti közúti aluljáró is.

A hajóközlekedést gazdasági okok miatt 1916 őszén megszüntették. A járatokat a Magyar Folyam és Tengerhajózási Rt. (MFTR) csak a 20-as évek elején indította meg, ám 1926 és 1936 között ismét állt a forgalom. Az átkelőhajók kikötőjét 1925-ben a Megyeri csárdától kb. 2500 m-rel délebbre, a Zsilip utca végéhez helyezték át. A két part közlekedési kapcsolata az 1930-as években még inkább javult, mert a MÁV Óbuda állomás és Újpest megállóhely között ingavonatokat helyezett üzembe.

A 20-as, 30-as évek fordulóján az immár több mint két évtizede városi rangra

BURV villamos a Városháza előtt (1900-as évek legeleje)

emelkedett település utcáit hat villamosjárat szelte keresztül. Az 55-ös a Nyugati pályaudvar és Rákospalota között, a 87-es a Váci úton Megyer, Béla utcáig járt. A BURV „A” kocsija a Lehel út felől Rákospalotára, a „B” Megyerre, a „C” az Istvántelki főműhelyhez, a „J” csak az Árpád útig közlekedett. (1939-ben az „A”-ból 90-es, a „C”-ből 91-es, a „J”-ből 92-es, a „B”-ből 93-as lett.) A Budapest Székesfővárosi Közlekedési Rt. (BSzKRt) 1927 októberében benzinüzemű sínautókkal éjszakai járatot szervezett, ám ezt négy esztendő múlva az autóbuszüzem vette át. 1929 telén még átszállással, 1930. február 1-jétől már közvetlenül lehetett a Keleti pályaudvarhoz autóbusszal utazni. A 20-as járat az angyalföldi Szent László úton keresztül bonyolította le a forgalmat. Egészen 1941 őszéig közlekedett, amikor a BSzKRt műszaki és gazdasági okok miatt megszüntette. A november 9-én életbe lépett jobbra hajts idején már nem volt 20-as busz. Gépjárművek a lófogatú bérkocsikat a 20-as években váltották fel.

A második világháború alatt megszűnt a helyi hajózás. Az 1944-ben egyre súlyosabbá váló áramellátási zavarok és a harci cselekmények hatására decemberben végleg leállt a villamosközlekedés. A vasúti hidat augusztusban és szeptemberben légitámadás érte, majd az év végén a visszavonuló német hadsereg felrobbantotta.

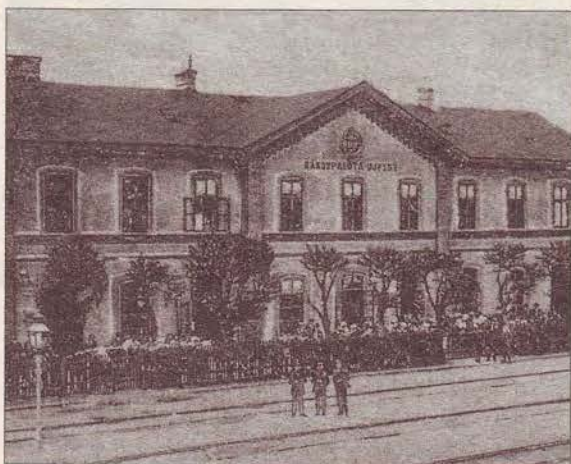
Az élet visszatérésének jelképekévé vált az 1945. február 7-én megindult 55-ös villamos, amely ekkor csak a Víztorony és a Rákospatak között közlekedett. Az év első felében

fokozatosan rendbe hozták a villamosvonalakat. Júniusban újjáépítették a Béke úti aluljárót, ezzel a teljes újpesti hálózaton helyreállt a forgalom. Gyors ütemben haladt a vasúti pálya felújítása is, a vonat már februárban Pest és Vác között tartott fenn kapcsolatot. Áprilistól megkezdődött a dunai átkelés is, evezős – később motoros – csónakok pótolták a hajókat. Szeptemberben Fótig, 1946 márciusától a teljes Vác – Veresegyház – Rákospalota – Újpest vonalon megindult a vasúti forgalom – igaz, egyelőre csak gőzüzemmel. A 20-as autóbusszal 1948-ban vált gazdagabbá Újpest. A vasúti híd helyreállítását az 50-es évek elején végezték el, ideiglenes szerkezettel ellátva 1955. május 21-én ünnepélyes keretek között nyitották meg.

1940-es évek végétől az utasszám gyorsan emelkedett, a hálózat fejlesztésének keretében több jelentős viszonylatot helyeztek üzembe. Az alábbiakban elsősorban a helyi forgalmi változások közül emelünk ki néhányat.

A Váci úti 3-as jelzésű villamost a Fóti útig 1954-ben hosszabbították meg, a 87-es megszűnt. A négy évvel korábban megindított 10-es viszonylat immár a Megyeri csárdáig szállított utasokat (másik végpontja a Víztorony volt). 1955-ben a 93-as járat jelzése 8-asra, a 90-esé 12-esre és a 91-esé 14-esre módosult. (Már korábban 62-es számot kapott a 92-es, melynek újpesti végállomása a Szilágyi utcába került – 1961-től 12A-nak hívták, 1968-ban megszűnt.)

Az újpesti ipari üzemekhez való eljutást megkönnyítette a Petőfi hídtól induló „U” já-

Rákospalota–Újpest Vasútállomás

A Béke úti aluljáró átépítése

rat. Reggel Újpest, délután a belváros irányába közlekedett. 1966-ban szűnt meg, akkor a Rákospalotáról a Fóti útig haladó időszakos járat 7i jelzést kapott.

1950-ben fejlődésnek indult az autóbusz-hálózat is. Olyan jelentős viszonylatok indultak el, mint a Váci és Árpád úton járó 43-as, a Váci úton át a Fóti útig haladó, később gyorsjáratként U jelzést viselő 50-es és az Újpest ipar- és lakónegyedét összekötő 47-es (melyet nem sokkal indítása után Rákospalotáig hosszabbítottak meg). 1957 novemberében létrehozták a többször módosított 20-as járat testvérét, a Megyerre haladó 30-ast. Utóbbi már az 1956-ban közúti forgalom számára megnyílt Béke úti aluljárón haladt keresztül. 1959-től kezdetben 93-as, majd C, 1966-tól 84-es jelzéssel szállított utasokat a Rákospalota–Újpest vasútállomás és Óbuda, később a Moszkva tér közötti autóbuszjárat. Ebben az esztendőben több gyorsjárat is született, ezek közül az Egyesült Izzó és Rákospalota közötti 147-es érdemes említésre, amellyel 1961-től 96-osként napjainkban is utazhatunk.

Újpest területén is forgalomba állítottak ipari üzemekhez műszakváltáskor közlekedő, ún. gyári járatokat. 1959 és 1966 között összesen négy ilyen viszonylattal lehetett találkozni.

1971 őszen lebontották az Árpád út végén lévő közúti sorompó mellett elhelyezkedő, 1896-ban épült, Újpestet és Rákospalotát összekötő, egyvágányos villamosvasúti hidat. Erre a MAV szobi vonalának villamosítása miatt is szükség volt. Az új, 2x2 sávós Árpád úti felüljárót 1974. november 6-án adták át.

1972-ben 130-as jelzéssel (1977-től piros 30-as), 1974-ben pedig 120-as (piros 20-as) számmal gyorsjáratokat helyeztek üzembe (utóbbi rövid ideig expresszjáratként közlekedett). A gyors 196-ost (piros 96-os) Újpalota és az Egyesült Izzó között szintén 1974-ben indították meg, három évvel később már Újpest központján, az Árpád út–Váci út vonalában haladt keresztül. (Az autóbuszjáratok átszámozása 1977. január 1-jével történt meg.)

A Tél utca melletti lakótelep építése miatt a 14-es villamos Ősz utcában vezető sza-

kaszt megszüntették, pótlására buszjáratot szerveztek (20Y, majd 121-es). Az egyvágányos, kitérős rendszerű 8-as villamos helyett 1980-ban indították a 147-es autóbust. 1983-tól a 20-as vonalcsoporthoz kocsijai a Rózsa utcán át közlekedtek, egy évvel később a 84-es „gyorsjárat” minősítést kapott.

A 3-as metró újpesti szakaszának építése miatt 1982-ben megszüntették a 3-as és az 55-ös villamosokat. A Váci úton és az Árpád úton (10-es) villamossal utoljára 1985-ben lehetett utazni, helyette a 104-es autóbust helyezték üzembe. Ez év júniusában kapott buszjáratot a még javában épülő káposztásmegyeri lakótelep, az oda járó 125-ös a Szilágyi utcától indult. Másfél év múlva elkészült a 14-es villamos Káposztásmegyerre vezető szakasza. 1987 nyaratól jár a körforgalomban közlekedő 124-es, 1989-től pedig a lakótelep két részét összekötő 126-os autóbusz. Ugyanakkor hosszabbították meg a gyors 20-ast is.

1990. december 15-től közlekedik a 3-as metró Újpestig. Akkoriban módosult a felszíni viszonylatok száma és szerepe. Jelentősebb forgalmi változás később csak 1995-ben történt, amikor lerövidítették a 12-es villamos vonalát az Angyalföldi kocsiszínig. 1998-ban a 14-est meghosszabbították a Káposztásmegyer, Megyeri útig. Ezzel egy időben a helyi autóbuszok vonalvezetését is korrigálták.

A vasúti közlekedés üzemében több változás történt. Idővel dízelesítették az esztergomi vonalat, a veregyházi vasút 1970-ben kapott dízelvontatást. Utóbbin 1999-től villamos üzemű motorvonatok szállítanak utasokat.

1958-ban a Magyar Hajózási Rt. két éve megindított vízibuszjáratát az Árpád út torkolatánál lévő kikötőig hosszabbította meg. A Gellért tértől induló vonalat 1965-ben megszüntették, azóta csak a távolsági hajók állnak meg Újpest–Megyer hajóállomáson. Az átkelési forgalmat a Fővárosi Kishajózási Vállalat, majd a BKV látta el. A 90-es évek közepétől vállalkozásban működik a meyer-pünkösdfürdői átkelőjárat; újpesti kikötője a Tungsram strand mellett helyezkedik el. □

A színjátszás kezdetei Újpesten

Újpesten a hivatalos színjátszás 1863-ban jelent meg, ám komoly problémát okozott, hogy nem volt megfelelő helyiség, ahol az előadásokat megtarthatták volna. A darabokat alkalmi vagy szabadtéri helyeken játszották, így a szigeten is működött ideiglenes nyári szabadtéri színház. Az első színházépület elkészültéig az újpesti színjátszás Divits Mór vendéglőjében képviseltette magát, olyan hírességek is felléptek, mint Szatmáriné. A kicsiny színpad igen megnehezítette a színészek munkáját, és csökkentette a produkciók fényét. A komolyabb társulatok megjelenése felvetette egy színházépület megépítésének szükségességét.

1863 után a következő feljegyzést az újpesti színházról 1870-ben találjuk. A Nefelejcs című folyóirat május 29-ei száma ezt írja: „Újpesten egy ütött-kopott színtársulat magyar színi előadást tart. Az előadott darab címe: Görgey vagy a világosi gyásnapok – valóságos fércmű, melyet a leggyengébb truppok használnak, jó távol a kritika tollának hatáskörétől.” A mű szerzője, Gaál Gyula művét korrajznak nevezte.

1800-as évek vége felé többen próbálkoztak állandó színházat létrehozni. Sikertelen kísérlet volt Miskolczy Henrik lapszerkesztő indítványa is, amelyet 1897. október 28-án terjesztett a községi képviselőtanács elé. Ötlete a pénzügyi támogatás hiánya miatt bukott meg. A korábban már említett műkedvelő társaság tett ez irányban lépéseket. A cél érdekében Wolfner Lajos fél áron átengedte Fő utcai telkét. Ezen a helyen épült később a Schaffer-vendéglő, majd a későbbi tulajdonos, Reisig József építtet a telekre egy csarnokot. Ellátták állandó színpaddal, a díszletekről pedig Lehmann népszínházi díszletfestő gondoskodott. Az épület a „Colosseum” nevet kapta (az 1920-as években bontották le). Az első előadást 1886. január 24-én tartotta Krecsányi Katalin 25 tagú társulata. A későbbiekben évszakonként váltogatták

egymást a társulatok. A legsikeresebb társulatok a következők voltak: Ihász Lajos és Bokodi Antal társulata. (Ez utóbbi itt, Újpesten ünnepelte színpadra lépésének 30-dik évfordulóját, a 7000-dik fellépést. Molière: A fősvény darabjában játszotta Harpagon szerepét.) A nézőközönség azonban igen kis számban jelent meg. Az ok nem egészen egyértelmű, de valószínűleg azzal magyarázható, hogy a korabeli vándorszínészek rosszul játszották a darabokat, nem tudták megnyerni a közönséget, vagy maguk a darabok voltak botrányosan rosszak. A szereplők szegényes öltözéke is sokban hozzájárult a sikertelenséghez. Előfordult, hogy a színészek maguk énekeltek gúnydalokat a közönségről a közönségnek: „Újpesten a Táliának / Csarnokot emeltek / S a második szezonban / Már belé nem mentek / Pedig a társulat jó / Ez róla a nóta / S mégis szegény Csiszérnél lesz / Olygyér a banknóta / Legjobb lesz elmenni / Mást bukni engedni / Fifikusnak lenni.”

Komoly problémát jelentett, hogy a műkedvelő néző inkább bement Pestre, ahol igényesebb előadást láthatott. Az Újpesti Ellenőr 1888. október 7-i száma így ír erről: „Újpest műpártoló közönsége a fővárosba is szokott járni, mégpedig nagyon gyakran, s így többet kíván, mint a többi vidéki város. Ha zöldágra akar vergődni (a társulat), akkor kerülje a régi elcsépelet darabokat, jó és változatos legyen a műsora, harmadrendű színészeket ne léptessen a színpadra, a sűgő ne játssza a főszerepet, az előadás úgy menjen, mint a karikacsapás. E feltételek nélkül már a harmadik bemutató se számít közönségre.” Mivel a társulatok ezeket a követelményeket nem tudták teljesíteni, az előadások egymás után maradtak el. A társulatoknak még a kiadásaik sem térültek meg. Azt Újpesti Közlöny 1895. május 12-i száma e témában így ír: „Újpest Közönségének a színészet iránt cseppérzéke sincs, színészeink nap-nap után üres ház előtt kénytelenek játszani. Hol az intelligencia, hol az iparos és kereskedő világ? Hol vannak a körök, egyletek, a kaszinó? A kártya

ma nagyobb vonzerő, mint a Tália papjainak és papnőinek minden igyekezete.”

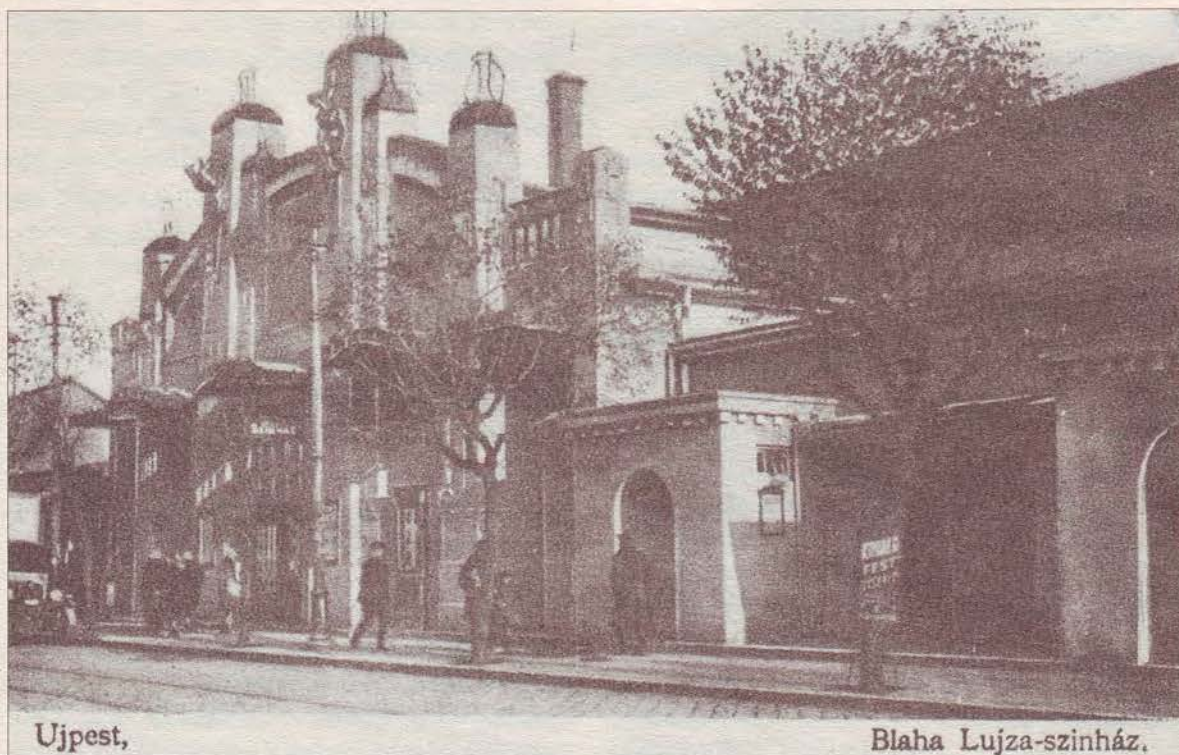
A Colosseum deszkáin többször léptek fel német színjátszó csoportok. Ilyen volt például a Deutsch Theater Kronstad is, mely 1886 májusában érkezett, vagy 1890 szeptemberében Karl Hubert Lass társulata. Mindkettő fellépését botrány, a polgárok elégedetlensége kísérte. Később Amadeo, a Colosseum akkori tulajdonosa megtiltotta a fellépést a magyar társulatoknak, és német kötéltáncosokat hozatott. A polgárok tiltakozásának kifejezésére jött létre 1892 májusában a Színpártoló Egylet. Ezen szervezet a magyar színjátszó csoportok fellépését követelte a német társulatokkal szemben. Alapító tagjai: dr. Lichtmann Henrik és Deutsch Zsigmond.

A Colosseum gondjai mellett tovább működött a Munkás Színház is. „Kultúra címen nem egy esetben sekélyes színművek és polgári bohózatok, édeskés operettek kerültek a munkások elé. Mindez nem kívánt új színészi megoldásokat sem, csak le kellett kopírozni a polgárság színpadának műsorát és ünnepelt operett csillagait.” – írja dr. Szalai György „Az újpesti Munkásotthon története” című művében. A munkások az előadásokat kihasználták poli-

tikai céljaik elérésére. A darabjaikban és az előadásokban kifejezték az osztályharcot is. A tőkés mint dologtalan, elhújasodott parazita, a jobboldali szociáldemokrata pedig árulóként jelent meg. Az előadások mondanivalója ennek ellenére nem szocialista töltetű volt, inkább a romantika felé hajlott.

Többéves szünet után, 1895-ben indult meg újra a munkásszínház. Gerhardt Hauptmann Takácsok című darabját, 1899-ben Klárik Ferenc A munka diadala, 1905-ben Garami Ernő Megváltás felé című darabját adták elő.

1906 táján megindult a színjátszó tevékenység az Újpesti Munkásképzőben. Kezdeményezői a Herka fivérek voltak. Érdemes megemlíteni Kempler Miklós nevét, aki ebben az időben a „mindenes” szerepét töltötte be, s 1910-től a színház igazgatója lett. A szereplőgárda főbb alakjai voltak még: Balázs Klári, Nepp Rózsi, Schneider Juliska, Blum Sarolta, Blum János, a Rozgonyi testvérek, Szmoll Antal. A következő darabokat adták elő: Takácsok, Éjjeli menedékhely, Jezsuiták. Ezen darabokat Weisz Antal és a Herka fivérek rendezték. Ők maguk 1909-ben, egy nézeteltérés miatt elhagyták az otthont.

Az újpesti színházbarátok később sem vetették el egy színház építésének lehetőségét. Az ehhez szükséges pénzt 50 forintos részvények kiadásával szerezték meg. A helyi előjáróság – ha pénz nem is adott – támogatásáról biztosította a szervezőket. Anyagiak hiányában végül a tervből nem lett semmi.

Lányi Emil kereskedő 1905-ben ajánlotta az István út–Árpád út sarkán lévő telket egy olyan moziépület megépítéséhez, mely színháznak is alkalmas. Így vált valósággá az álom. 1908. április 18-án Éden néven megnyílt a színház. Az épületet később átalakították teljes tagú színházépületté. Az immáron Újpesti Népszínház névre hallgató intézmény 1911. október elsején tartotta ünnepélyes megnyitóját. Az átalakítást Papír Sándor színiigazgató saját költségére végezte el Böhm építési tervei alapján. Így lett Újpestnek végre állandó színházépülete. Papír Sándor vérbeli színész volt. Kecskeméten született 1877-ben, de szülei Újpestre költöztek, úgyhogy már gyermekéveit is itt töltötte. Kezdetől fogva színésznek vágyott. 1906-ban a budapesti Magyar Színház, majd a Király Színház tagja lett. 1909-ben Beöthy László, a Király Színház igazgatója hívta fel a figyelmét az újpesti színjátszás helyére. (Érdemes megjegyezni, hogy Beöthy maga is tett már egy javaslatot egy állandó színház építésének ügyében. A képviselő-testület ezt kedvezően fogadta, s mivel Beöthy személye garancia volt arra, hogy a terveit komolyan gondolja, ezért kiküldtek egy bizottságot, amely megvizsgálta az ajánlatot és tárgyalásokba kezdett az ajánlattevővel. A dr. Ugró Gyula vezette küldöttség tárgyalásai azonban a politikai és személyváltozások miatt félbeszakadtak.)

1911 és 1913 között saját újságja is volt az Újpesti Színháznak. Az Újpesti Színpad nevű hetilap reklámcélokat szolgált, szerkesztője a 24 éves Harsányi Zsolt volt.

Papír Sándor mindent megtett, hogy színháza a város kulturális életének szerves része lehessen. Újpest alapításának 80-dik évfordulójára, 1911 őszén bemutatták Simó Ferenc, a Pesti Hírlap munkatársa „80 év múlva” című művét. Papír Sándornak nagy tervei voltak a Munkás Színházzal is, ezért mindent megtett, hogy együtt dolgozhasson az Újpesti

Munkásképző Egylettel. Váratlan halála azonban a terveket semmivé foszlatta. A pénzügyi gondok egy pillanatra sem múltak el, ennek ellenére több nagynevű művész lépett fel, például Jászai Mari, Márkus Emília, Varsányi Irén, Latabár Kálmán és végül, de nem utolsósorban Blaha Lujza. Az Újpesti Színpad 1912. évi 18-dik számában a következő jelent meg: „Édes Istenem – mondta a művésznő – nem csakhogy igen szívesen megyek magukhoz, de borzasztó kíváncsi vagyok Újpestre. Mikor utoljára ott jártam (1879-ben) igaz, csak úgy futtában, csupa-csupa apró házat láttam arrafelé. Jó idő eltelt az óta. Ma már bizonyára más ennek a városnak az arculata. Rá sem fogok ismerni. Alig várom, hogy széjjel nézhessek ott egy kicsit. Megnézném a színház és a közönség vajon olyan szívesen látnak-e majd, mint amilyen szívesen megyek oda?”

Nem sokkal később, a színház fénye szűnni látszott. A lelkesedés lassan kihűlt. A színpad összement, a nézőtér egyre kevesebb nézőt látott.* □

*Az írás az 1994-ben rendezett újpesti helytörténeti vetélkedőre készült középiskolai pályázat részlete. A szerző akkor a Könyves Kálmán Gimnázium diákja volt.

Blaha Lujza

Újpest utcaneveinek története, 2. rész

1907-ben a község városi rangra emelkedett, a háború miatt az építkezés és fejlődés azonban megtorpant az ekkor már 147 utcával rendelkező Újpesten. Később a további fejlődést gátolta, hogy már alig akadt üres terület, melyen építkezni lehetett volna. Ezért 1920-ban gróf Károlyi László beadványt intézett a város képviselő-testületéhez, amely szerint hajlandó az Újpesttől északra, Dunakeszi község határáig terjedő 2400 hold terjedelmű birtokterületet Újpesthez csatolni, ha a város az egyidejűleg benyújtott telekfelosztási kérelmét is jóváhagyja. Újpest utcahálózata ezután észak felé egyre bővült. Az ipar és kereskedelem rohamosan fejlődött. Egyre több lett azoknak a száma, akiket vállalatuk e helyhez kötött, s emiatt itt telepedtek le. 1923-ban Újpest megyei jogú városi címet kapott, 1929-ben a hozzácsatolt területekkel együtt összterülete 3572 hold lett. Ebből azonban 1930-ban még csupán 1100 holdnyi területet építettek be.

Személynevek vizsgálata

1943-ban 82 000-re emelkedett Újpest lakosainak száma. A városhoz tartozott Káposztásmegyer, Károlyimajor és Megyerimajor. Az utcák száma egyre gyarapodott, a legtöbb még mindig híres emberek nevét viselte. Érdekes, hogy egy 1943-ban kiadott, betűrendbe szedett utcanév-összesítőben a bárók a „b”, a grófok a „g” betűnél foglalnak helyet, holott inkább vezetéknevük kezdőbetűje alapján kellett volna besorolni őket.

A személynevek egy, kettő vagy három előtagból állnak. Egyelemű nevek az ősi történelmi személyekéi, ahol csak a keresztnév szerepel az utcanévben, például Árpád út, Attila út, Anonimus utca. A másik példa az egyelemű előtagokra, mikor csak a családnév fordul elő az elnevezésben. Például: Bocskay, Csokonai, Vörösmarty utca stb.

A kételemű nevek esetében vezeték- és keresztnév egyaránt előfordul. Ilyen a Ber-

zsényi Dániel tér, a Lázár Vilmos és a Tisza Kálmán utca stb.

A grófok és bárók nemesi címük miatt kerülnek a háromelemű előtagúak kategóriájába. Például: Gróf Leiningen Károly, Bárány Eötvös József, Bárány Jósika Miklós.

Abban az időben már mind a tizenhárom aradi vértanúnak volt utcája Újpesten, bár – az utcanévbokroktól eltérően – nem közvetlenül egymás szomszédságában. A névírás illetően sajnálatos tévedés, hogy Nagysándor József neve egészen 1987-ig hibásan, vagyis Nagy Sándorként szerepelt az utcanévtáblán. (A jegyzékben egyértelmű, hogy nem a perzsa hadvezérről, hanem a vértanúról volt szó.)

1943-ban hivatalosan 198 utcát tartottak nyilván. Közülük a személyekről elnevezett utcák száma 104. Az adatokból leolvasható, hogy a személynevek, híres emberek nevei erősen dominálnak, hiszen az utcák több mint 50%-át ezek az elnevezések alkotják. Ha végignézzük az utcanévadás történetén, tapasztalhatjuk, hogy „kezdetben személyekről ritkábban neveztek el utcát, és akkor sem az ország/város történelmében, vagy kultúrájában viselt fontos szerepük, hanem az utcában álló házuk, vagy az általuk közcélra adományozott terület okán”.

Már a két világháború között megnövekedett a helytörténeti személyekről történő névadás. Nemcsak Újpest, hanem minden más helység, valamint Budapest több kerülete is törekedett arra, hogy a saját szűkebb történetének alakjairól, a helytörténeti jelentőségű személyekről is utcát nevezzen el, ezáltal is biztosítva a rájuk, nevükre való emlékezést. Helyi polgármesterek vagy más jelentősebb hivatalos viselő személyek, akik intézkedéseikkel sokat tettek a helységért, méltóak rá, hogy tevékenységük színterén utcát kapjanak. Így újpesti hírességek nevei is megjelentek az utcanévtáblákon. Például: Mildemberger (az első szőlősgazda), Mátyás Lajos (református esperes, iskolaigazgató), Illek Vince (az első római katolikus plébános).

A híres személyekről elnevezett közterületek vizsgálatakor feltétlenül megemlíkendő a híres történész, Thaly Kálmán neve, továbbá – mint híres külföldi –

Lord Rothermere angol nyomdász, akiről szintén utcákat neveztek el. Ugyanakkor feltűntek az aktuálpolitikai utcanevek is, mely jelenség szintén minden más városra, községre, kerületre stb. jellemző volt abban az időben. Ilyenek pl. a Horthy Miklós és a Mussolini utca, amelyek Újpest utcanévhálózatában is megjelentek. A zsidótörvények következtében Újpesten még a zsidó személyiségekről elnevezett utcák nevét is megváltoztatták, így lett pl. a Löwy Izsák utcából Levente utca, a Venetiáner utcából Honvéd utca, mely utóbbi már – miként az Országzászló utca, Hősök ligete, Szabadság tér – háborús emlékeket idéz.

Európai városok Újpesten

Az utcanevek között külföldi városok neve is előfordult. Ezekből a negyvenes években összesen huszonkettő volt: Amszterdami, Ankara, Aradi, Bécsi, Berlini, Berni, Brassói, Brüsszeli, Eperjesi, Fiumei, Kassai, Kolozsvári, Lőcsei, Madridi, Nagyszombati, Nagyváradi, Párisi, Pozsonyi, Sófia, Szabadkai, Temesvári és Ungvári utca. Helyesírási szempontból megfigyelhető, hogy egyes városnevekben „sz”, két-tőben (Párisi, Sófia) viszont még a régies „s” betű fordul elő, amely egyaránt jelölte az „sz” és a „zs” hangot. Az előbbi felsorolás az elnevezések szempontjából azt mutatja, hogy egyre több városnév vált Újpesten utcanévvé. Ez a jelenség Budapestre is jellemző volt ebben az időben.

Az első utcaneveknél már szó esett a helység és az utca kapcsolatáról. A korábbi esetben Újpest közelében található, és csak magyar települések voltak megfigyelhetőek az utcanevek között. Itt azonban már európai nagyvárosok csoportjáról beszélhetünk. Az előbb említett városok történelmi – vagy egyéb más – szempontból töltöttek be fontos szerepet Magyarországon életében. Így kerültek be Újpest utcanévhálózatába is, amely egy újabb példa a névbokrosításra a város utcaneveinek történetében.

További utcák

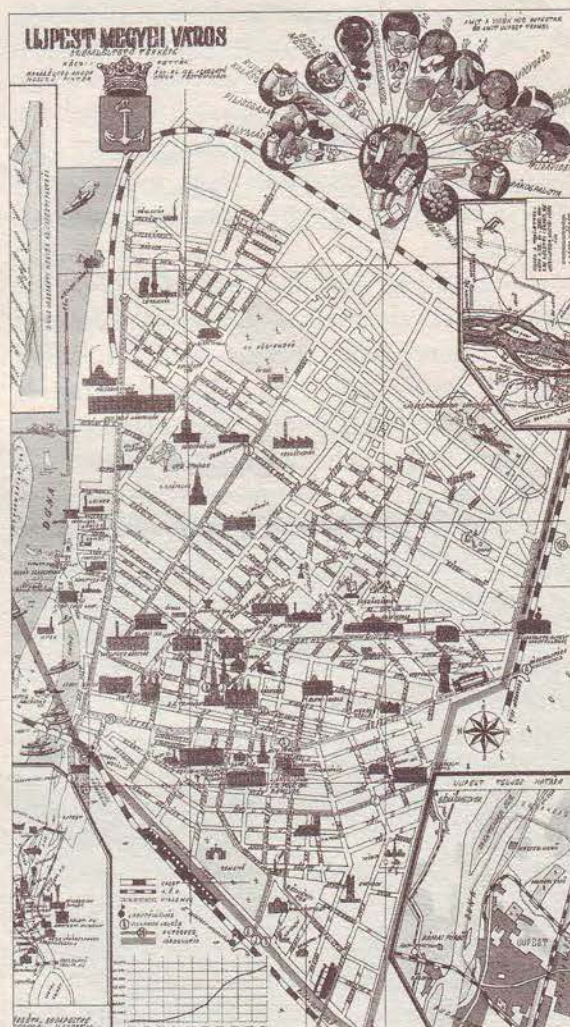
A többi utca a már korábban említett négy évszázad, közelben lévő épület (Templom, Kór-

ház), virágnevek (Rózsa, Viola, Virág), valamint a kikötőhöz kapcsolódó Zsilip nevet viselt.

A közterületek vizsgálata

A közterületek tekintetében a következők figyelhetők meg: a 199 utcából 7 (3,51%) viseli az út (Árpád, Fiumei, Fóti, Horthy Miklós, Megyeri, Rothermere, Váci) és 10 (5,02%) a tér utótagot. Látható, hogy az előző összeállításhez képest a terek száma Újpesten megnőtt. Néhány példa a terek sokaságából: Berzsenyi Dániel, Mária, Rákóczi és Szent István tér. A Hősök ligete elnevezésben egy újabb utótag, a „liget” tűnik fel. E kellemes hangzású, parkos területre utaló elnevezés először fordul elő az közterületek sorában.

(Folytatjuk...)

Iskolai oktatótérkép Újpestről, az 1930-as években (a térkép az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény tulajdona)

Az újpesti vasúti Duna-híd rövid története

Az elmúlt években többször olvashattunk, hallhattunk a híradásokban arról, hol vezessék át a Dunán az M0-s körgyűrű északi szakaszát. Épüljön új híd a Megyeri csárdán túl, és a Szentendrei-sziget is bevonva érje el a Duna jobb partját, vagy az egyre kisebb forgalmat lebonyolító északi összekötő vasúti híd helyén – esetleg a hídpillérek felhasználásával – szülessen meg ez az égetően szükséges új közlekedési létesítmény? A vitában Újpest és a főváros, a kormány, harcos környezetvédők hallatták hangjukat. Ma – úgy tűnik – az M0-s nyomvonala végleges, az új, nagy forgalmú közúti híd a várost kikerüli, a vasúti híd – amelyhez az újpestiek többsége ragaszkodik – marad.

De mit is tudunk e hídról, mikor – és hányszor – épült fel (épült újjá), hogy Újpest részévé vált, és az újpestiek ennyire ragaszkodnak hozzá?

Az újpesti – északi összekötő – vasúti híd megépítését alapvetően gazdasági kényszer szülte. A dorogi szénmedence termékeit kellett a lehető legrövidebb úton eljuttatni a főváros pesti részére és az Alföldre, tehermentesítve az 1877-ben forgalomba helyezett déli összekötő vasúti hidat. A három nyomvonalváltozatból az Újpest–Óbuda nyomvonal elfogadása után, az építésre kiírt pályázatot olasz cégek (Fratelli Marsaglia et C, ill. Società Nazionale delle Officine di Savigliano) nyerték el. Az eredeti híd építését 1894. augusztus 11-én kezdték, és a hidat 1896. november 3-án helyezték forgalomba. A híd több részből állt: boltozott gyalogosátjárókból a vasúti töltés alatt a Váci út keleti oldalán és a Népszigeten; párhuzamos övű, kéttámaszú, rácsos tartók sorozatából a Váci út fölött és részben a kikötőágban, valamint az óbudai parti mezőben, továbbá a meder felett 7 db 92 m fesztávolságú, ill. a kikötőág középső részén 3 db kisebb fesztávolságú parabola felső övű, kéttámaszú, rácsos tartók sorozatából.

Mivel a híd forgalma egyre nőtt, a gazdaságosabb szállítás egyre hosszabb vonatokat

és egyre nagyobb teljesítményű mozdonyokat igényelt, a hidat 1932–35 között meg kellett erősíteni. A megerősítést dr. Korányi Imre műegyetemi professzor tervei szerint és irányításával a forgalom fenntartása mellett végezték el, ún. másodrendű rácsozás beépítésével, amellyel a híd hosszartóinak támaszközét megfelelővé tették.

A második világháborús pusztítás során, 1944. december 27–28–29-én egy medernyílás, egy öböl- és a Váci út fölötti nyílás kivételével az összes hídmezőt, a Népsziget melletti hídfőt, a Népsziget felőli első mederpillért és a kikötőági mederpilléreket felrobbantották.

Szovjet katonai alakulatok a hídtól délre mintegy 20 m-re pontonhidat építettek. A pillérek északi oldalán – konzolokon, ill. a felrobbantott keleti pillér alapozásán jégtörővel védett acéloszlopon – könnyű kábelhidat, távvezetékoszlopokat, ill. gázcsőhidat szereltek (utóbbit az Óbudai Gázgyárral való összeköttetés céljára). A kikötői híd északi oldalán cölöp-

A híd állványzata az 1954-es újjáépítés idején

jármokon gyaloghídat állítottak fel, biztosítva ezzel az Újpest–Népsziget közti forgalmat.

Az újjáépítés előkészítését 1949-ben az UVATERV-ben kezdték meg, ugyancsak dr. Korányi Imre professzor szakértése mellett. Ezek alapján, de elsősorban gazdaságossági – az ország akkori helyzetét is figyelembe vevő elveknek megfelelő – döntés született. A meder felett ún. „K” rácsozású, háromemeletes, félállandó jellegű hadihíd épült, míg a kikötőági és a Váci út feletti hídszakasz véglegesen elkészült. Az épen maradt – eredeti – hídelemeket gondos összejelölés után szét-szerelték, és az ország különböző vasútvonalain (kettőt Sió-hídként) felállították.

A mederági hídhhoz új mederpilléreket kellett építeni. Az építkezés során 22 db 3-500 kg-os, ép gyújtószerkezettel ellátott légibombát emeltek ki a Dunából.

A híd szerelése 1954 tavaszán kezdődött. A meder felett az építés ún. szabadszereléssel, míg a kikötőág felett részben állványról, részben szabadszereléssel történt. A munkát rendkívül megnehezítette az 1954. évi nyári nagy dunai áradás, amelynek során a rendkívül magas vízállás ellepte a munkahelyeket, a depóniákat, a csavarraktárakat. (A hídhhoz kb. 900 000 darab csavart használtak fel.)

A híd próbaterhelését a MÁV 4 db 424-es sorozatú mozdonyaival 1955. május 4-én és 5-én hajtották végre, és 1955. május 21-én a hidat átadták a forgalomnak.

Az építkezés során négyen haltak hősi halált. Emléküket a népszigeti őrház falán elhelyezett márványtábla őrzi. Az ötödik munkás az ideiglenes kábelhíd bontásánál lelte halálát, de az ő emlékét már nem örökítették meg az utókornak.

A híd tervezését – a budapesti Erzsébet híd tervezője – Sávolgy Pál mérnök irányította. A munkálatok műszaki ellenőrzését dr. Nemeskéri-Kiss Géza mérnök, MÁV-főtanácsos végezte, akinek ezúton is köszönetet mond jelen cikk írója az eredeti dokumentumok szíves rendelkezésre bocsátásáért.

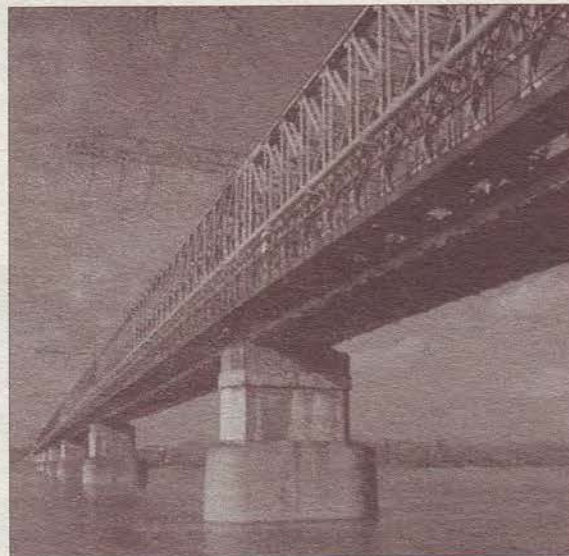
Történelmi érdekesség, hogy a híd felavatásáról tudósító Népszava (1955. május 22.) azonos oldalon emlékezik meg a híd átadásáról és arról, hogy Varsóban 1955. május 14-én aláírták „a biztonsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést, amely az egyesített katonai parancsnokság felállítását is magában foglalja”.

A félállandó, ideiglenes hadihíd még ma is áll. Reméljük, továbbra is vasúti hídként működik majd, még ha a városi kötött pályás hálózatba való bekapcsolással is, de az újpestiek számára az állandóság érzetét kelte.* □

*Az írás első változata az Újpesti Helytörténeti Értesítő 1999. januári számában jelent meg.

A híd egyik pillére a felújítás idején

A vasúti híd Újpest egyik jelképe

„Zöld szigetek” Újpesten, 2. rész A Farkas-erdő életközösségei: lápvilág

A vízi és vízparti életközösségek, a lápok és a mocsarak a természetes társulások legértékesebb tagjai, mert a kedvező vízellátottság nagyon sok növény és állat számára biztosít megfelelő létfeltételeket. A kedvező körülmények hatására bontakozhat ki az élővilág csodálatos sokszínűsége.

Újpest lápos, mocsaras vidékei az alacsonyabb fekvésű területeken alakultak ki. Ezek közül az egyik legnagyobb kiterjedésű a Farkas-erdő és a Megyeri út között elterülő lápvilág, amelyet a Farkas-erdőtől és a Megyeri úttól egy magasabban fekvő parlag választ el. Közelítsük meg a területet az Óceánárok utca irányából, ahonnan jó rálátásunk nyílik a Káposztásmegyer II. felé hosszan elnyúló élőhelyre!

A területen fellelhető kisebb-nagyobb vízmedencéket már távolról jelzik a nagy vízigényű lágy szárú növények, mint például a tavasszal virító *mocsári kutyatej* (*Euphorbia palustris*), amely csillogó nektárjával csalogatja a beporzásában részt vevő rovarokat. Nyár végétől virágzik az *őszi vérfű* (*Sanguisorba officinalis*), amelynek fejecskeszerű, vöröses virágzatai szép díszei a dús növénytakarónak. Élénk virágszínével tűnik ki a zöld sűrűből a bordó virágú réti *fűzény* (*Lythrum salicaria*) és a nádszálakra csavarodó, fehér virágú *sővényuszulák* (*Calystegia sepium*). A part menti magaskórósok degradációt jelző növénye, a *kanadai aranyvessző* (*Erigeron canadensis*) és a *sédkender* (*Eupatorium cannabinum*) is mindenfelé előfordul. A vízpart felé közeledve különböző sásfajokkal találkozunk, amelyek közül messze kiemelkedik a nagyobb zsombékokat alkotó *télisás* (*Cladium mariscus*).

A vízpartok buja növényzetének árnyékában kicsiny vízfoltok rejtőznek, otthont adva a vízi állatok nyüzsgő seregének. Itt élnek a *csípőszúnyog* (*Culex sp.*, *Anopheles sp.*) lárvái, amelyek táplálkozásukkor apró, lebegő élőlé-

nyeket szűrnék ki a vízből. Légzésükkor a vízfelszínre emelkednek, hogy a légkörből vegyék fel az éltető oxigént. A gyors mozgású bából a felszínen bújik elő az embernek oly sok bosszúságot okozó csípő(gyötrő)szúnyog. Azokon az élőhelyeken, ahol a kis vízmedencék csak ritkán száradnak ki és az ember sem hord beléjük szemetet, ott nemcsak a tág tűrésű szúnyoglárva telepsznek meg, hanem olyan rovarlárva is, amelyek ádáz ellenségei a csípő(gyötrő)szúnyoglárva. Ilyenek például a ragadozó *csíkbogár* (*Dytiscus sp.*) lárvái. A kifejlett csíkbogár is ragadozó, de ez a 3 cm-es rovar már nagyobb termetű állatokra jelent veszélyt. A Farkas-erdő melletti tavacsák érdekessé színezték a vízfelszínt és a víz alatt cikázó *keringőbogár* (*Gyrinus sp.*). Ez az 5-6 mm-es, fényes testű rovar főleg vízbe pottyant szárazföldi ízeltlábúakra vadászik.

Az élőhely másik különlegessége a *pajzscsiga* (*Acroloxus lacustris*), amelynek érdekessége, hogy a háza nem tekeredik fel, mint a csigáké általában, hanem pajzsszerűen borítja az állat testét. A pajzscsiga a növényeken letelepszik a moszatbevonatot a hasonló életmódot folytató *nagy tányércsigához* (*Planorbis cornutus*), *élescsigához* (*Planorbis planorbis*) és a *közönséges vízcsigához* (*Bithynia tentaculata*) hasonlóan. A védett *óriás szitakötő* (*Anax imperator*) lárvái is megtalálhatók a vízben, ahol a szúnyoglárvaikat tizedelik.

A mocsaras terület szélén a fás növények közül a fűz alkotnak ligeteket. A fűzfák barkavirágzatai kora tavasszal jelennek meg az ekkor még lomb nélküli fák ágain. Tavasszal találunk rá a fűzfák levelei között a *fűzfutajtékoscabóca* (*Lepyronia coleoptrata*) habfészkeire. Ha vesszük a bátorságot, és közelebből is megvizsgálunk egy köpethez hasonló, egyes helyeken kakukknyálnak is nevezett habfészket, akkor megtalálhatjuk benne a kicsiny *tajtékoscabóca*-lárvákat. Ezek kifejlődésük után hagyják el az anyjuk által lerakott fészket.

Az élőhely szélén futó ösvényen tovább haladva kisebb-nagyobb nádasok mellett vezet el utunk. A nádasok mérete egyre növekszik, és legnagyobb szélességüket ott érik el, ahol a lápvilág a Farkas-erdő közvetlen szomszédjává válik. Ez a vadregényes rész biztosítja a magasabb rendű élet számára a legmegfelelőbb körülményeket. Tavasszal tömegesek a nász alkalmából megjelenő zöld levelibékák (*Hyla arborea*) amelyek a nádszálakon gyülekeznek a fajfenntartás hívó szavára. A tavaszi estéken pedig a pocsolyákban lapuló, hím vöröshasú unkákat (*Bombina orientalis*) tömegei hallatják kísérteties, nősténycsalogató hangjukat. Ezek a kétélűek élénk színű hasoldalukról kapták nevüket, amellyel támadóikat igyekeznek elriasztani a mérgező bőrváladékú békák. A zöld levelibékák és az unkákat a gyorsan felmelegedő, sekély vízbe rakják le petéiket. Az ebből kikelő ebihalak átváltozásával fejlődik ki a már szárazföldön is életképes béka.

Ezen a területen rejtőzik a mocsári teknős (*Emys orbicularis*) is, amely alkalmas helyet talált itt a megtelepedésre. Sajnos ezt a vidéket veszélyezteteti leginkább a bozóttegetés réme. Az előző évről megmaradt, száraz növényi részekkel borított táj szinte mágnesként vonzza a gyújtogatókat. A láng martalékává válik az itt még tömeges, védett éti csiga (*Helix pomatia*), de a tűz áldozatai lesznek a nádszálakon ka-

paszkodó levelibékák is, és a vöröshasú unkákat. A tavacskákba bemosódó hamu lúgossá alakítja a víz kémhatását, s ez a vízben lakó érzékenyebb szervezetek pusztulásához vezet.

Talán ez is hozzájárult egy különleges életmódú élőlény, a bűvárpók (*Argyroneta aquatica*) megritkulásához az utóbbi időben. A bűvárpók, ismertebb nevén vízipók-csodapók az egyetlen pókfaj, amely meghódította a víz alatti birodalmat.

A Farkas-erdő melletti lápvilág bizarrnak tűnő, furcsa élőlényei ma még szerves részét képezik Újpest nedves területeinek, de Európa gazdagabbik felében többnyire már csak mutatóban maradt belőlük néhány.

Az Újpesten még közönséges keringőbogár Németországban már csak egy-két helyen él, mert a Magyarországinál jóval szigorúbb környezetvédelmi törvények már nem tudták megvédeni a korábbi gigantikus természetrombolások miatt megritkuló állományokat. Európa gazdagabbik fele már tudja, hogy olyan értékeket veszített el, ami pénzzel nem pótolható. Bízunk benne, hogy mi tudunk tanulni mások hibáiból is, és az Európába tartó Magyarországon megmenekülhetnek a természet még létező értékei, mint amilyen a Farkas-erdő melletti kicsiny lápvilág.

(Folytatjuk...)

Lápvilág a Farkas-erdő mellett

HIRMANN LÁSZLÓ

Ugró Gyula

Ugró Gyula Újpest fejlődését maradandóan befolyásoló személyiség volt. Jelentőségét tekintve egy sorban említhető a Károlyiakkal, és a régen volt polgármesterek közül is csupán Semsey Aladár mérhető hozzá.

1865-ben született Nagykőrösön, református polgári családban. Édesapja, Ugró Károly és édesanyja, Unyi Mária fiuk születését követően, rövidesen Újpestre költöztek. Gyermekük korán bekapcsolódott a település kulturális életébe. 1876 karácsonyán társaival együtt nagy sikerrel adták elő a Jósívíű asztalosmester című darabot, amelyben főszerepet játszott. 1877-ben Sztérenyi Józseffel és más barátaival együtt megalapították az Újpesti Közművelődési Kört,

Ugró Gyula

amelynek alkönyvtárnoka, majd idővel alelnöke lett. A kör 1877-ben Molière: Botcsinálta doktor című darabját vitte színre, osztatlan sikert aratva. Az előadásra a Széchenyi kávéház nagytermében került sor. Ezekben az években a gimnazista Ugró Pestre járt középiskolába, minden áldott nap lóvasúton közlekedve. Érettségi vizsgáját követően a budapesti tudományegyetemen államtudományi és jogi tanulmányokat folytatott, majd 1889-ben ügyvédi vizsgát tett. 1890-ben a honvédelmi minisztérium hivatalnoka lett, ahol őrnagyi rendfokozatot ért el. Bár hivatali teendői Újpestről távolabbra szólították, nem szűnt meg a településért munkálkodni. 1890-ben Klima Lajossal és Ladányi Zsigmonddal együtt kezdeményezték gimnázium felállítását Újpesten, ekkor még sikertelenül. Buzgalmuk forrása volt az a mindennapos kényelmetlenség, amit számukra a középiskolába való utazás annak idején jelentett.

Ugró Gyula 1893-ban megnősült, az első újpesti rendőrbiztos előljáró lányát, Reisich Arankát vette feleségül. Házasságukból két leány született, Ilona és Sarolta, míg fiuk, Zuárd szintén jogász végzettséget szerzett, és 1922-ben újpesti városi tisztviselő lett.

1896-ban – minisztériumi hivatala megtartása mellett – publicisztikai tevékenységbe kezdett, a Társadalmi Lapok c. folyóirat szerkesztője lett. Ekkor jelentek meg első versei is. Közéleti tevékenységét is folytatta, tagja lett a gimnázium létesítésnek céljából újjól felállított bizottságnak. Az általa vezetett Újpesti Közművelődési Kör 1899-ben építtette fel azt a színházat, amely ma az Árpád út 66. sz. alatt a Polgárcentrum épülete.

Minisztériumi állását feladva hamarosan nyugdíjaztatta magát, hogy minden erejével az újpesti politikai élet részese lehessen. 1903-ban a Függetlenségi 48-as Párt újpesti szervezetének elnöke lett, és bírónak is jelölték, de a választási küzdelemben való részvétele a váci járási főszolgabíró ellenállásán megbukott. Ezt követően rövid ideig a gödöllői választókerület Szabad Hon című lapját szerkesztette. (Gödöllőről delegálták Újpest parlamenti képviselőjét is.) 1904-ben jelentette meg az Önálló vámterület és a

magyar ipar című munkáját, amelyben Magyarország további gazdasági fejlődésének lehetőségét boncolgatta. 1906. június 5-én Újpest nagyközség bírójának választották. Ettől kezdve azon munkálkodott, hogy a gyors ütemben fejlődő település városi rangot kaphasson. Ugró Gyula egyik később keletkezett feljegyzésében leírja, hogy gróf Andrássy Gyula belügyminiszter kérte őt, inkább Újpest fővároshoz történő csatolásán buzgólkodjon, cserébe jól jövedelmező városházi hivaltalt kínált számára. Ő azonban visszautasította kérését, Angyalföld és Óbuda példájára hivatkozva, mely települések fejlődését lelassította a Budapesttel történt fúzió.

Ilyen előzmények után került sor településünk várossá nyilvánítására, melynek első polgármestere 1907. augusztus 9-én Ugró Gyula lett. Hivatali ideje alatt Újpest hallatlan gyors fejlődésnek indult. Az Újpesti Napló c. folyóirat 1932. május 21-i száma – visszatekintve ezekre az évekre – így írt: „Dr. Ugró Gyula első polgármestersége alatt a község szinte gyorsvonati sebességgel száguldott a várossá fejlődés felé. Utcákat köveztek, villanyvilágítást, vízvezetékét csináltak. Építettek, alkottak, beruháztak. Dr. Ugrónak és pártjának minden sikerült.” Valóban, hatusztendős polgármestersége alatt olyan intézmények épültek, mint az első önálló tűzoltólaktanya, a járásbíró-ság épülete a Tavasz és az Erzsébet utcák sarkán, az Éden Színház, az újpesti hőerőmű, a munkásotthon, a víztorony, a vágóhíd. Nem véletlen, hogy a Polgármesterek Országos Egyesületének közgyűlésére 1909. december 9-én éppen a dinamikus fejlődő Újpest városházáján került sor, ahol a település mint követendő példa szerepelt.

1913-ban a lendületes pálya megtörni látszott. Egy kilenctagú bizottság visszaélésekkel, panamákkal vádolta meg a polgármestert, aki a Köztisztviselő jutalma című válasziratában fejtette ki véleményét a rágalmakról. A gyanúsítás háttérében politikai indokokat sejtett, és a vádakot visszautasította. Ennek ellenére politikai vetélytársai elérték lemondatását, a polgármesteri székbe Miklós Antal került.

Az első világháború végén bekövetkező katonai összeomlás és az azt követő polgári forradalom Újpesten is viharos változásokat hozott. Az évek óta nyugállományú Ugrót hívták meg a polgármesteri hivatal betöltésére, hogy a város

nyugalmát és működését biztosítsa. A kompromisszumokra hajló, új iránt fogékony városatya a Károlyi Mihály-féle Nemzeti Tanácsot, mint mérsékelt politikai erőt támogatta, sőt később a politikai stabilitás érdekében a Szociáldemokrata Pártba is belépett. A kommunista hatalomátvételt követően azonban a tanácskormány őt is félretette, s a várost Miklós Móríc vezetésével direktórium irányította.

Ugró Gyula az 1920-as évektől fokozatosan újra bekapcsolódott a közéletbe, részt vett a képviselő-testületi bizottság munkájában. 1925-ben megbízást kapott a város történetének megírására. Hallatlan lelkesedéssel és alaposággal végezte munkáját, máig meghaladhatatlan helytörténeti összefoglalást adott közre 1931-ben. Könyve a Magyar Városok Monográfiája című sorozat IX. köteteként látott napvilágot Újpest 1831–1930 címmel.

Életének ebben a nyugalmas időszakában arra is jutott ideje, hogy igazi szenvedélyeinek: a versfaragásnak és a dalköltésnek hódoljon. Sorra jelentek meg kötetei, A múlt világából (1932), A lélek szárnyán (1934) és A tél végén (1934) címmel. Dalai kották tucatjait töltötték meg.

Ugyanakkor életének ezen késői szakasza is tartogatott számára keserűséget. Méltánytalannak tartotta, hogy a számára bíróság által jogerősen is megítélt nyugellátást az illetékes hivatal hosszas kérvényezés után sem folyósította. Ebből az elkeseredésből táplálkozott a Nyugdíj golyota című munkája 1936-ban. Alkotókedve mégsem tört meg, 1937-ben újabb verseskötettel jelentkezett Magyar dal, magyar lélek, magyar vér címmel.

A második világháború évei teljes visszahúzódnak kényszerítették Ugró Gyulát. A háború után, 1946-ban ugyan ügyvédi irodát nyitott, de rövidesen bekövetkezett az államosítás. Talán a sors kegye, hogy szeretett városa függetlenségének elvesztését, a Budapesthez való csatolását nem érte meg. 1949. november 4-én hunyt el. A régi újpesti temető családi sírjában temették el. A város legjelentősebb polgármesterének és közvetlen hozzátartozóinak földi maradványai a sírkert felszámolása után kerültek mai nyughelyükre, a Megyeri útra.

Ugró Gyuláról 1991-ben utcát neveztek el. Az Újpesti Közművelődési Kör 2001. szeptember 2-án emléktáblát állított a város legelső polgármesterének emlékére. □

Nagykőrös főtere a református templommal, háttérben a városházával (reformkori metszet)

Ugró Gyula életében Nagykőrös, az ottani élmények meghatározóak.

A település sokkal ősbibb és dicsőbb múltat tekint vissza, mint Újpest. 1266-ban már Nagykőrös néven emlegeti egy oklevél. 1386-ban mezővárosi rangot kapott, és függetlenségét a török hódítás alatt is megőrizte. 1850-ben 15 824 lakosát írták össze, s 1865-ben, Ugró születésekor közel húszeszes település, járásbírósági székhely volt, kórházzal, kiterjedt kereskedelemmel és iparral rendelkezett. Vasútállomás, postahivatal teremtettek kapcsolatot a többi alföldi

településsel. A város büszkesége volt az a református gimnázium, ahol Arany János költő és Szilágyi Sándor történész is tanárkodtak. Mikor Ugró Gyula szülei Újpestre költöztek, csupán közelebb kerültek Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye legnagyobb településéhez, Pesthez. A gyermek Ugró keservesen tapasztalta, hogy mindazon intézmények, amelyek Nagykőrösön régóta működtek, itt nem léteznek.

Újpest azonban látványosan fejlődött. Míg Nagykőrös 1910-ben csupán 28 575 lakosú város volt, addig Újpest ugyanebben az évben 55 200 lakossal Magyarország negyedik legnagyobb ipari központja lett. □

JOLSVAI ANDRÁS

Novemberi szivárvány

A férfi alig különbözött a többi újpesti* járókelőtől. Zömök, vállas, kefehajú ember volt, száznegyven-százötven éves lehetett, semeit összehúzta egészen, mint aki fényképezőgép lencséjébe néz, a vállán félrecsúszott a díszmagyar. Bal kezével kicsit előretolta a kardja markolatát, hogy a penge ne akadályozza a járásban. Az Állami Áruház előtt állt, s a női konfekciókínálatot nézte.

– Micsoda árak! – mondta, inkább csak magának.

Aztán átsétált az Árpád úti oldalra, ahol a háztartási eszközök kirakata díszlett, s egyenként szemügyre vett minden egyes darabot.

– Nahát – csodálkozott kicsit.

Vasalódeszkát cipelő vidéki házaspár fordult ki az ajtón, meglátták a távolsági buszt, egyszerre lendültek utána. A deszka vége súrolta a férfi atilláját. Az ösztönösen a kardja után nyúlt.

– Nem tetszik valami? – Szólt vissza a vasalódeszkás.

– Sok minden nem tetszik – felelte csendesen a férfi.

Kisebb csődület támadt. Fejek fordultak feléjük.

– Minek képzelet magát, öreg? – mordult rá a sarki vattacukorárus.

– Polgármesternek! – húzta ki magát emez.

A vasalódeszkás közben eltűnt, még látszott, ahogy az Alkotmány mozi romjai előtt felgyömöszöli magát a távolsági buszra. A tömeg is szétmaszatolódott, volt, aki a metró felé indult, volt, aki az Árpád úti üzletek irányába, volt, aki az áruházba. Az öreg sóhajtott egyet, mélyről, fáradtan, topogott kicsit a kirakat előtt, aztán határozott léptekkel elindult a piactér felé. Az újságosbódé mögött megcsodálta a Károlyi-szobrot, de nem állt meg, lendületesen végigcsattogott a sárga keramit-köveken. A lacikonyhák illata csábította.

– Évtizedek óta nem ettem egy jó kis fejhúst – gondolta mélázva.

Végül mégis a sültkolbász mellett döntött. Kért hozzá erős paprikát, tormát, friss

kenyeret. Megállt a magasított pult mellett, elővette a bicskáját, azzal karikázta a kolbászt. Még a szemét is lecsukta, úgy evett, élvezettel. Mire felnézett, egy középkorú, munkáskülsejű férfi állt mellette. Egyenesen az arcába nézett.

– Mintha egy évtizede nem lakott volna jól!

– Több is van már annak.

– Nyugdíjban? – kérdezte a munkás kis zavarral, s megigazította a micisapkáját.

– Nyugalomban – javított az öreg.

Csendes, szaggatott beszédbe elegyedtek. A munkáskülsejű elmondta, hogy kézbesítő volt a városházán, de elbocsátották, mert ivott: mostanában már csak iszik. Az öregről is kiderült, hogy a városházán dolgozott egykor, igaz, akkor még másképp nézett ki. Üzletek voltak alul, sorban.

– Jó régen lehetett. – A micisapkás elment a következő rundért, akkor be is mutatkoztak.

– Szimcsák Gyula.

– Ugró.

– Egészséggel!

November elseje volt, lusta felhők gyülekeztek az égen, a Venetiáner utca jobb oldalán föltűnt egy szivárvány. □

*A 19. században a település nevét „u”-val írták.

Az újpesti városháza egy 20. század eleji képeslapon

A bronzkor Újpest határában

Újpest és környéke viszonylag gazdag régészeti emlékekben. Ehhez elsősorban a Duna közelsége járult hozzá nagymértékben. Az őskori ember élőhelyeinek kialakulását a víz közelségén kívül az élelemszerzés könnyebb volta is meghatározta. Az ártéri erdők vadban gazdag területek, s a megyeri dombok az árvízről is védték az itt megtelepedőket. Nem utolsósorban szerepet játszott ebben az átkelési lehetőség is, melyről Anonymus a Gesta Hungarorumban így ír: „A révet, ahol az átkelést végrehajtották, magyar révnek nevezték el, azért, mert a hét fejedelmi személy, akit hétmagyarnak mondtak, ott hajózott át a Dunán.” A megyeri rév neve átélve a hangzováltást, örök emléket állít honfoglaló ősünknek. Ez lehet a magyarázata, hogy már a 19. század végén a Fővárosi Vízmű építésekor jelentős leletanyag került napvilágra a Váci út és a Duna közötti területen.

– 2000 nyarán négy hónapig régészek dolgoztak Újpest és Dunakeszi között. Őskori falu maradványait tárták fel a kutatók. A Budapesti Történeti Múzeum munkatársai közül dr. Endrődi Anna, Horváth Attila, dr. Horváth László András és Szilas Gábor vezették a munkálatokat. Szilas Gáborral beszélgettünk az eredményekről. Mikor végeztek ezen a területen először kutatásokat?

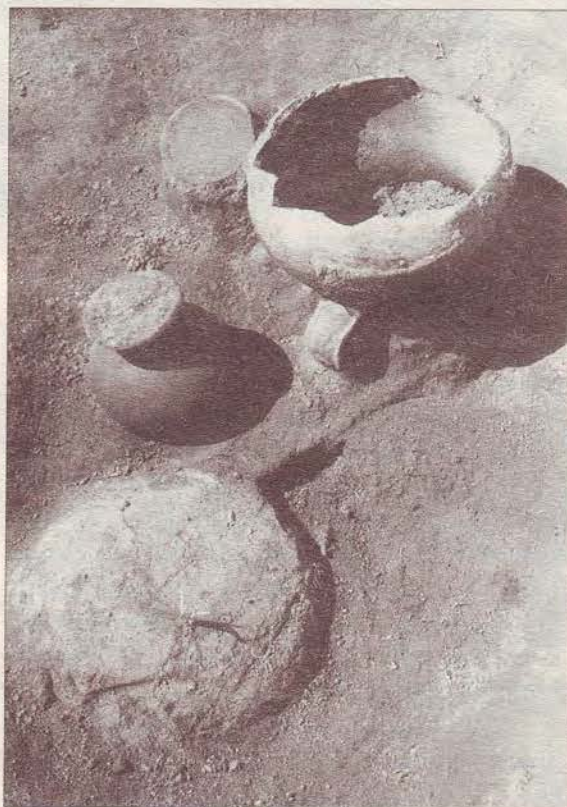
– 1996-ban az M0-s autópálya-körgyűrű építése idején a Budapesti Történeti Múzeum ős- és népvándorlaskori osztályának régészei néhány száz méteren már tártak fel ezen a területen neolitikumból származó településnyomokat. Már akkor is tudott volt, hogy a minden oldalról vizekkel határolt domb alkalmas volt emberi élőhely kialakulására. A feltárás akkor két neolitikus hosszúház rajzolatát adta ki, szórványos leletanyaggal. Az elmúlt év májusától augusztusig sokkal nagyobb területen, hat hektáron végeztünk teljes területi feltárást, amely európai szinten is jelentős eredményeket hozott.

– Ezek a feltárások komoly anyagi költségekkel járnak. Milyen pénzügyi eszközök tették ezt lehetővé?

– Az 1997. évi múzeumi törvény értelmében, minden jelentős építési beruházást meg kell előzzön egy leletmentő feltárás. Ezen a területen az Auchan bevásárlóközpont és körülötte lévő parkoló számára megvásárolt telek feltárása folyt. A törvény szerint a beruházás 9 ezrelékével a tulajdonosnak is hozzá kell járulnia a munkák költségeihez.

– Milyen kultúrák rétegeit sikerült felszínre hozni?

– A leletanyag négy jelentős korcsoportra bontható. A neolitikus (i. e. 5400), középső rézkori (i. e. 4000–3500) és kelta (i. e. 2. sz.) telepmaradványok mellett egy kora bronzkori (i. e. 20.–18. sz.) temetőrészlet, valamint az előkerült leletanyag túlnyomó hányadát adó késő bronzkori (i. e. 1200 k.) település nyomai kerültek napvilágra. Ezenkívül meg kell még említenünk, hogy kevés szarmata- és

Cserépedények a leletanyagból

Árpád-kori szórványleletekre is bukkantunk. A környék sűrű régészeti lefedettségére utal, hogy korábban már jelentős rézkori maradványokat találtak a Farkas-erdő területén. A Duna ebben az időszakban itt több ágra szakadva mocsaras, lápos vidéket táplált. A dombos vidék jó életteret kínált, az élelemszerzésen, vízellátáson és természetes védelmen túl korai kereskedelmi kapcsolatokat is jelentett.

Ennek tulajdonítható az újkőkori népes falunak a kialakulása, melyet 50 hulladékgyűjtő és házmaradványok jellemeztek. A kor vallási szokásait a két plasztikus idoltöredék jeleníti meg. A kor emberei istenségüket ilyen idolon vagy bálványszobrokon jelenítették meg, s helyezték el házaikban mintegy védelemül.

A korai bronzkorból származó, az úgynevezett nagyrévi kultúrához tartozó 3 db urnás és 4 db É–D-i tájolású csontvázas sír feldolgozása nagyon szép eredményeket hozott. A bronzkori kultúrák elnevezése mindig az első feltárási helyet jelöli. Egy húsz év körüli nő sírjában talált aranykorong Maros-vidéki kereskedelmi vagy migrációs kapcsolatokra utal, így következtethetünk e település keres-

kedelmi vagy rokoni kapcsolataira távolabbi lakott vidékekkel.

A késő bronzkori leletanyag a halomsíros kultúra nyomait mutatja. Nevüket temetkezési szokásaikról kapták, Magyarországon ismert kultúra. A földművelő-állattenyésztő félnomád törzsek északnyugat felől vándorolva települtek hazánkba. A település több mint 60 cölöpszerkezetes építményből állt, különlegessége 5 fával bélelt kút feltárása, kettő vesszőfonatos, 2 db ácsolt fabeépítésű és egy egyetlen fatörzsből kivájt ún. bodonkút. Ebből a korszakból nincs még ilyen épségben megmaradt fabéléses kút, így ez önmagában is újat hozott az időszak feldolgozása számára. Szintén különleges, hogy a falut védő árokrendszert is majdnem egészében fel tudtuk tární. Jól látható, hogy kettős árokrendszert, és több egymást metsző kisebb kerítést és árkot építettek, melyek a telep hosszú életének bizonyítékai.

Az akkori házépítési szokások miatt a lakóházak többnyire elenyésztek, s hiányosan maradtak meg a föld alatt is. A maradványok között látható ágasfás, szelemenés házépítési

A feltárt sírok egy része zsugortemetkezésre utal

stílus nem volt ismeretlen ebben a korban Közép-Európában. Feltételezések szerint nyugatról származott az itt lakó népcsoport.

– Milyen életmódjukra utaló eszközöket, tárgyakat sikerült megmenteni az enyészettől?

– Állatcsontokat, elsősorban földművelő tevékenységre utaló kőeszközöket találtunk. Az állatcsontokból gombot, tűt, horgot, tűt, gyermekjátékokat faragtak, kőeszközeikre a finoman csiszolt megmunkálás a jellemző. Fémmegmunkálásukra reprezentáns példa egy bronzbalta s egy öntőminta, melyek tanúsítják a fémmegmunkálás gyakorlatát. A házépítés módjára az úgynevezett „patics” darabok utalnak, ezek a maradványok az agyaggal tapasztott falkészítés emlékei.

A kelta és szarmata leletek szórványosak. Néhány félig földbe ázott lekerekített négyszög alaprajzú ágasfás építésű kelta ház, és egy szarmata hulladékgödör jelenti ezeket.

– Tavaly óta mi történt ezekkel az anyagokkal?

– Első és legfontosabb a leletek restaurálása. A fatárgyakat kiemelték, elkezdődött

tisztításuk, konzerválásuk. Ezzel egy időben zajlanak a pontos kormeghatározáshoz szükséges C-14-es vizsgálatok. Ez az eljárás a szén egy izotópjának felezési ideje alapján ad pontos datálási lehetőséget.

A kerámia és az állatcsontok konzerválása másfél év, a faleleteké több mint 3 év. Ekkor mondhatjuk, hogy elkészültünk az anyaggal. Így 2002 végén reményeink szerint egy önálló időszak kiállításon már bemutathatjuk az anyagot a Budapesti Történeti Múzeumban, s egy monográfiában pedig tudományosan kidolgozva szeretnénk publikálni is az érdeklődők számára. Közzététele a szakásosnál fontosabb lehet, hiszen unikális leletegyüttesnek számít, nagy terület feltárása vált lehetővé, s csaknem minden megtalálható volt itt egyazon korból, amit másutt több különböző területen találtak a régészek.

– Hol láthatjuk majd 2002 után ezt az érdekes anyagot?

– A feltárt terület már Dunakeszihez tartozik. Végleges helye a Pest megyéhez tartozó váci múzeum lesz. □

Az egykori cölöpházak jól látható alapjai

Élet a Népszigeten, a '30-as években

Jókedv és vidámság jellemezte a várost, legalábbis az ifjúságot. A felnőttek különösen kedvelték a lóversenypályát, amelyet mi sem kerültünk el. A szabad levegőn mód nyílt egy kis kikapcsolódásra. A pályához direkt járatú filléres vonat közlekedett a Nyugati pályaudvarról. A vasút egy iparvágányon szállította a fogadókat Káposztásmegyerre, ahonnan a galoppverseny végén vissza is vitte őket. A hajdani pályán található a 14-es villamos végállomása.

A madarak és fák napját iskolánkkal legtöbbször a Népszigeten ünnepeltük meg. A

szigeten vidáman zajlott az élet. A déli csücsökben az Illik Halászsárda számos dunai halfinomsággal várta a vendégeket. A csárdából motoros csónak szállította az utasokat a Gyöngyösi útra. (A krónika azt is feljegyezte, hogy az 1930-as években egy alkalommal a motoros ladik túlterhelés miatt az utasokkal a vízbe fordult, sok volt a halott.) A Népsziget másik megközelítési lehetősége a szárazföldön kocsival a Váci úti festékgyár melletti út volt, ahol egy földnyelv kötötte össze a szárazföldet a szigettel. Egykor a Népszigeten állomásozott a honvédségi őrnaszád legénysége is.

WÁGNER ALFRÉD

Szódás és a drótos tót

Első Újpesti emlékeim a Bocskai utcai óvodához fűznek, ahová magunkkal vittük a tízórait, majd ebédre hazamentünk. Délután folytattuk az óvodai foglalkozásokat. Később a kedvenc helyünk volt a Ferenc József téri iskola előtt létesített „sétakert”. A magas bokrokkal, fákkal benőtt területre mi, gyerekek is szerettünk bemenni, bár a kertet csöszök vigyázták.

Gyerekkoromból emlékszem a népkonyhára, és a Könyves Kálmán Gimnázium udvarán lévő tűzoltólaktanyára is. Sokszor néztük a tűzoltók gyakorlatozását és a nagy

csengetéssel kivonuló lovas szerkocsikat. Abban az időben lajtos kocsikból árulták a pesti vizet, mert az újpesti víz nagyon rozsdás volt. Mi, gyerekek átjártunk a sorompón túlra, mert ott már pesti víz folyt a kutakból. Kis kannában vittük haza a vizet. Szódás is járt mifelénk, először lovas kocsival, majd teherautóval. A drótos tótok, jegesek, ablakosok, énekes koldusok mindennap megfordultak az utcánkban. Akkoriban nyitott szemeteskocsikkal gyűjtötték a hulladékot, de előtte csengettyűs fiú kopogtatott a házakba, hogy mindenki saját maga vigye ki a szemetét.

Felhívás

Keressük azokat az általános és középiskolás fiatalokat, akiket érdekel Újpest története, és szívesen látnák viszont írásaikat lapunkban. Ha kedvet

érzel hozzá, hogy te is helytörténeti kutató legyél, ne tétovázz, küldj nekünk cikket, tanulmányt, leírást, bemutatást épületekről, tárgyakról, nevezetességekről; papírra vetheted akár nagyszüleid visszaemlékezéseit is. Mutasd be

Újpest életének egy-egy mozzanatát, oszd meg kutatásaidat, megfigyeléseidet az olvasókkal!

Írásodat a következő címre küldd: *Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény, 1043 Budapest, Berda József utca 48.**

*Ebben a rovatunkban folyamatosan közöljük olvasóink leveleit, szükség szerint szerkesztett formában, esetleg rövidítve.

E gyűjtemény lapjain a 160 éves település „magán-történelme” jelenik meg. A kötetet dr. Derce Tamás történeti áttekintése vezeti be. A szerző a várossá alakulásig, 1907-ig mutatja be a település előtörténetét. A krónikák sorát dr. Tóttösy Ernőné sz. Fraknóy Éva és dr. Kőrös Endréné sz. dr. Fraknóy Veronika visszaemlékezése indítja; dr. Gerber Alajos a családja történetében mutatja meg, hogyan alakult a generációk élete az 1870-es évektől napjainkig, dr. Mády Ferenc, a református templomépítő család históriáját írta meg; Pap József, Nemeskériné Szrapkó Éva, Bakos Béláné, Spiegler Béla, Kárpáti Tünde 20. századi családi és egyéni emlékeit idézték fel, Buzna Ferenc írása az 1990-es polgármester-választás jegyzőkönyvével zárul. A könyvet Banga Ferenc grafikusművész tervezte. A kötet az Újpesti Helytörténeti Alapítvány gondozásában, az Újpesti Városvédő Egyesület kiadásában jelent meg.

A Budapest történetének forrásai sorozat keretében – Budapest Főváros Levéltára kiadásában – hiánypótló kötet jelent meg, amelynek szerkesztője Sipos András. A kötet összeállítója

tanulmányértékű bevezetőjében Újpest és a főváros kapcsolatát vizsgálja a község alapításától 1949-ig. A könyvben közzétett 93 levéltári dokumentum időrendben tárja fel a város képviselő-testülete, ill. az illetékes törvényhatóság által tárgyalt legfontosabb és legérdekesebb kérdéseket. A dokumentumgyűjteményt ajánló bibliográfia, névmutató és az illusztrációk jegyzéke egészíti ki.

Az érdeklődők mindkét kötetet megtalálják az újpesti Király Könyvtárban (Bp. IV., Király u. 5.) és az Újpesti Helytörténeti Gyűjteményben (Bp. IV., Berda J. u. 48.). A pedagógusok és a diákok számára a könyvek hozzáférhetők az iskolai könyvtárakban.

Helytörténeti vetélkedő

Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány kuratóriuma meghirdette a középiskolák számára a 2002 márciusában megrendezendő középiskolai helytörténeti vetélkedőt.

Kulturális Örökség Napjai Újpesten

Az idén nyolcadik alkalommal rendezték meg Magyarországon ezt a programsorozatot szeptember 22–23-án. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal által koordinált programhoz idén először Újpest is csatlakozott. A Bródy Imre Gimnázium, a Könyves Kálmán Gimnázium, az Újpesti Kéttannyelvű Műszaki Szakközépiskola és Gimnázium, a Semmelweis Egyetem Egészségügyi Főiskolai Kar és a Fővárosi Vízművek Rt. Káposztásmegyeri Főtelepe megnyitotta kapuit a közönség előtt. Újpesten a teljes látogatói létszám meghaladta a 130 főt.

Holland–magyar múzeumi workshop

Szeptember 29. és október 3. között, hetedik alkalommal rendezték meg Szolnokon azt a szakmai konferenciát, mely holland trénerek vezetésével a magyar múzeumi szakemberek továbbképzését biztosította. Ezen a találkozón az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény vezetője is részt vett.

A Pulszky Társaság irányításával zajló program vezetői azok a holland szakemberek voltak, akik tíz éve saját hazájukban kidolgozták a múzeumi intézményhálózat korszerűsítését elősegítő úgynevezett Delta-tervet. A külföldi trénerek alaposan felkészültek a magyar sajátosságokból: előzetesen végigjárták a múzeumokat. Az újpesti gyűjtemény kiállítását koncepciójában világosnak, érthetőnek minősítették. Értékelésük szerint az intézmény pontosan tükrözi célját, hasznosan szolgálhatja azt a társadalmi bázist, mely körülveszi. Az ötnapos intenzív munka során napirendre került az intézmények tevékenységének minden területe a gyűjteménygyarapítástól a múzeumi marketingig.